

Soluționarea „problemei evreiești” în Basarabia și Bucovina, iunie-august 1941

JEAN ANCEL

În România, asasinarea evreilor din motive etnice a început în luna iunie 1940, odată cu retragerea armatei române de pe teritoriile cedate Uniunii Sovietice. Această fază ar fi rămas doar ca un lanț de evenimente episodice dacă nu ar fi existat ordine precise de aplicare a unei politici clare, românești, de exterminare. Această politică a fost stabilită, sub influența nașiștilor, probabil în lunile martie – aprilie 1941; se pare, după vizita unor „delegați speciali ai guvernului Reich-ului și ai d-lui Himmler” – așa cum a definit-o cam nebulos Mihai Antonescu – delegație care a sosit pentru a discuta despre soarta evreilor din România și care a cerut, în mod oficial, să se predea Germaniei tratarea problemei evreilor. După această vizită, Mihai Antonescu a ajuns la „înțelegeri” cu SS, de fapt cu Oficiul Central de Securitate al Reich-ului, RSHA, despre care nu cunoaștem multe. Pregătirile practice au început, probabil, cu puțin timp înainte de a i se comunica lui Antonescu data exactă a invaziei în U.R.S.S., adică aproximativ la sfârșitul lunii mai sau începutul lui iunie. Condițiile necesare pentru realizarea unei politici de exterminare au existat în România, latent, încă de la sfârșitul anilor treizeci.

Deși Holocaustul din România trebuie considerat parte integrantă a Holocaustului evreilor din Europa, există unele caracteristici care-l deosebesc de acțiunile de exterminare înfăptuite de *Einsatzgruppen* sau de alte unități ale mașinii germane de distrugere.

Convinși fiind de victoria Germaniei, conducătorii României au comunicat, mai întâi membrilor guvernului, în ședințele care au avut loc în 17 și 18 iunie 1941, și, apoi, cercului intern al administrației civile, planurile lor cu privire la populația evreiască din cele două zone denumite „provincii pierdute”¹. Ei n-au lăsat nici o îndoială privind semnificația „curățirii terenului”. La 3 iulie, Mihai Antonescu a rostit un discurs la Ministerul de Interne și acest discurs a fost dactilografiat și difuzat ca broșură (într-un tiraj limitat), sub titlul „Directive și îndrumări date inspectorilor administrativi și pretorilor trimiși în Basarabia și Bucovina”. Directiva numărul 10 relevă intențiile cu privire la populația evreiască și o reproducem, aici, fragmentar: „Ne găsim în momentul istoric cel mai favorabil și mai larg pentru o totală desfășurare etnică, pentru o revizuire națională și pentru purificarea Neamului nostru de toate acele elemente străine sufletului lui, care au crescut ca vâscul ca să-i întunece viitorul. Pentru ca să nu pierdem zadarnic acest moment unic, trebuie să fim implacabili.

Să nu se lase nimeni înșelat de aparențele unei filozofii umanitare, care, sub tragica experiență a trecutului, ne-a învățat că se ascunde cel mai acut interes de rasă, al unei rase care se voia stăpână peste tot, punând în slujba ei principii abstracte, în spatele cărora se găsea o religie profitoare, în dauna unei națiuni covârșită de nevoi”².

În aceeași chestiune, Mihai Antonescu a adăugat lămuriri importante la directivele date. La reuniunea cabinetului din 8 iulie el s-a adresat miniștrilor precum urmează: „Așa că vă rog să fiți implacabili, omenia siropoasă, vaporeasă, filozofică nu are ce căuta aici... cu riscul de a nu fi înțeles de unii tradiționaliști care mai pot fi printre dv., eu sunt pentru migrațiunea forțată a întregului element evreu din Basarabia și Bucovina, care trebuie zvârlit peste graniță. De asemeni sunt pentru migrațiunea forțată a «elementului» ucrainean, care nu are ce căuta aici în momentele acestea... Chiar românii care au ajuns să fie rătăciți și au intrat în valul de anarhie și întuneric al bolșevismului, chiar și aceștia vor fi nimicți fără cruțare. Veți fi fără milă cu ei... Nu știu peste câte veacuri neamul românesc se va mai întâlni cu libertatea de acțiune totală, cu posibilitatea de purificare etnică și revizuire națională... Este un ceas când suntem stăpâni pe teritoriul nostru. Să-l folosim. Dacă este nevoie, să trageți cu mitraliera. Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari. Imperiul roman a făcut o serie de acte de barbarie față de orizontul contemporan și a fost, totuși, cel mai vast și cel mai mare așezământ

¹ *Procesul Marii Trădări Naționale*, București, 1946, p. 127 (în continuare, *Procesul trădării*).

² Mihai Antonescu, *Pentru Basarabia și Bucovina*, Îndrumări date administrației dezrobitoare, București, 1941, p. 60-61.

politic. Nu există în istoria noastră un moment mai favorabil. Îmi iau răspunderea în mod formal și spun că nu există lege... Vom crea legi speciale... dar în nici un caz nu ne oprim în fața unor dispozițiuni legale, ca să le introducem astăzi pentru ca mâine să le călcăm noi cei dintâi. Deci fără forme, cu libertate completă”³.

Cartierul general al armatei române a pregătit un plan de instigare a populației românești din Basarabia în scopul de a organiza pogromuri împotriva evreilor, încă înainte de venirea trupelor românești.

Ordinul de exterminare a unei părți a evreilor din Basarabia și Bucovina a fost dat de Ion Antonescu. Pentru punerea în aplicare a acestei sarcini, el a ales două ramuri ale forței armate și de siguranță:

1. Jandarmeria de sub comanda Ministerului de Interne.
2. Administrația civilă a armatei, denumită pretorat. La 19 iunie, generalul Ilie Șteflea (generalul care a înăbușit rebeliunea legionarilor de la București, sub comanda lui Antonescu) a comunicat armatei, printr-o circulară confidențială, ordinul lui Antonescu: „să fie identificați pe regiuni toți jidanii, agenții comuniști sau simpatizanții. Ministerul de Interne trebuie să-i știe, să le interzică circulația și să fie în măsură a face cu ei ceea ce voi ordona, când va veni momentul oportun”⁴. Acest ordin era asemănător cu cel dat de Keitel către *Wehrmacht*⁵.

Generalul Ion Topor, care purta titlul de mare pretor, și comandantul unităților de jandarmerie în provinciile eliberate, a primit ordine superioare⁶ în chestiunea tratării evreilor și comuniștilor, precum și a funcționarilor civili ai regimului sovietic care au fost găsiți în provinciile românești: „Toți ucrainenii și românii care au fost de partea comuniștilor să fie trecuți peste Nistru, iar toți minoritarii [eufemism pentru evrei] de aceeași categorie să fie exterminați”⁷.

Pretorii au aplicat aceste ordine cu deplina cooperare a armatei și cu consimțământul tacit al înaltului comandament. „Ordinele superioare” pentru armată nu au fost date în scris și, din această cauză, majoritatea lor nu ne sunt cunoscute astăzi. Ele au fost încredințate ofițerilor, nu neapărat de rang înalt⁸, deși aproape toți ofițerii superiori le cunoșteau.

Una dintre directivele care ne sunt cunoscute a fost emisă de Marele Cartier General la 30 iunie 1941, în urma vizitei făcute de Conducător pe front. Această directivă acorda mână liberă comandanților armatei române să execute evrei, după aprecierea lor. Iată, în continuare, ordinul în întregime: „Agenți inamici lucrează în spatele frontului, încercând acte de sabotaj, procurând inamicilor indicațiuni sau informațiuni și dedându-se chiar la acte de agresiuni față de ostașii izolați. Populația evreiască este părtașă la această acțiune. D. general Antonescu, cu ocazia vizitei pe front, a atras atențiunea comandanților de mari unități asupra vigilenței pazei spatelui frontului și a dat ordin ca toți cei ce acționează, pe orice cale, contra armatei și contra intereselor țării, să fie executați pe loc. Vă rugăm să binevoiți a da ordin tuturor comandanților și organelor în subordine să fie fără cruțare față de cei găsiți vinovați de acte de sabotaj, spionaj, dezordine sau acte îndreptate contra armatei și contra țării”⁹.

³ Ședința din 8 iulie 1941, Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele Ședințelor Cosiliului de Miniștrii: Guvernarea Ion Antonescu*, vol. IV, (iulie-septembrie 1941), București 2000, p.57-58. AnceI, *Documents* V, nr. 3, p. 4.).

⁴ AnceI, *Documents*, V, nr. 1, p. 1. Ordinul este citat în „Actul de acuzare contra generalului O. Stavrat”, comandantul Diviziei a 7-a, acuzat de exterminarea evreilor de la Siret, Herța, Noua Suliță, Hotin, Lipcani și împotriva primarului din Herța și a subordonaților săi: șeful poliției locale, ofițeri, ofițeri administrativi, funcționari municipali, primari ai acestor orașe și ajutoarele lor, jandarmi, polițiști și cetățeni localnici, în totalitate 35 de persoane acuzate de tortură, exterminare și furt din avutul populației evreiești. Din: AnceI, *Documents*, VI, nr. 40, p. 424-440 (în continuare, Acuzarea contra generalului Stavrat); vezi și *Procesul Marii Trădări*, p. 63-64.

⁵ Instrucțiuni speciale pentru Operațiunea Barbarossa emise de OKW (Comandamentul suprem al armatei germane) în 19 mai 1941, incluzând „Directiva pentru comportarea soldaților în Rusia”. Vezi și *Trial of war criminals before the Nürnberg military tribunal*, vol. X, Washington 1951, p. 990-994.

⁶ Actul de acuzare împotriva a 19 comandanți, p. 202.

⁷ *Idem*, *Idem*.

⁸ Actul de acuzare împotriva generalului Stavrat, p. 428. Generalul Dancea a cerut generalului Stavrat, comandantul lui Vartic, să oprească executarea a 80 de evrei. Ca răspuns, Stavrat a explicat că maiorul Vartic „are acțiuni personale” și a cerut generalului „să nu se amestece întrucât există ordine superioare, iar acțiunile ce au loc nu țin de el ci de organele pretoratului”.

⁹ *Procesul Marii Trădări*, p. 36. Și acest ordin ar fi rămas necunoscut dacă nu ar fi fost citat în întregime în actul de acuzare împotriva lui Ion Antonescu. Din actul de acuzare s-a aflat în continuare că în urma acestui ordin au fost imediat executați o mie de evrei la Mărculești, evreii de la Florești, Gura Camenca, Gura Căinari și a.

Ordinele speciale erau amintite, de fiecare dată, când autoritățile militare sau autoritățile civile evitau să-i execute pe evrei de teama consecințelor, ori nu credeau în existența unor asemenea ordine ori nu știau de existența lor. Un exemplu în acest sens este executarea a mii de evrei la Cetatea Albă. Un ofițer din garnizoana locală, maiorul Frigan, nu a cunoscut ordinele speciale și a cerut instrucțiuni în scris pentru executarea evreilor. Pretorul Armatei a III-a, colonelul Marcel Petală, s-a deplasat în mod special la Cetatea Albă pentru a aduce la cunoștință maiorului dispozițiile privindu-i pe evreii din ghetou. A doua zi au fost executați cei 3.500 de evrei care rămăseseră în viață, după atacul forțelor combatante¹⁰.

Dispozițiile date marilor unități „cu privire la chestiunile de securitate și de supraveghere a ordinii”¹¹ au acordat autoritate absolută comandanților militari pe teren. În general, prerogativele erau transferate prefectilor și autorităților locale numai după ce aceste unități își încheiau misiunea. În mod teoretic, comandanții militari puteau să acționeze direct în tot ceea ce privea asasinarea evreilor, dar totdeauna ei au preferat să lase treaba pe seama pretorilor și a personalului lor. Pretorii au fost considerați ca executații „ordinelor speciale”.

În zonele în care acționa armata, ordinele de execuție au fost date numai de comandanții militari sau de pretori, chiar și în cazul în care funcționarii ai autorităților locale erau prezenți la fața locului¹². Aceste ordine erau date și de comandamentele germane sau de cele române și erau transmise de pretori.

Autoritățile civile – prefecti, primari ș.a. – erau puși la curent în mod neoficial cu privire la ordinele speciale. Uneori, lucrul era de prisos, întrucât reprezentanții autorităților civile au ajuns la fața locului după ce primul val de execuții l-au „curățit” cu totul pe evrei. În orice caz, ei au colaborat la concentrarea evreilor în ghetouri și lagăre și la execuții iar mai târziu și la deportarea lor în Transnistria și în alte locuri. Câțiva dintre șefii autorităților civile – de pildă prefectul județului Hotin, dr. Joe Gherman – au cunoscut în mod clar „ordinele speciale”¹³. În plus, prefectii au primit dispoziții explicite din partea ministrului de Interne de a aplica o politică de exterminare în locurile în care au găsit evrei. La 29 iulie s-a trimis o telegramă urgentă tuturor prefectilor din Basarabia și Bucovina. În telegramă li s-a ordonat să aplice „împușcarea, supunerea la muncă grea și înfometare pentru locuitorii evrei de pe întreg teritoriul Basarabiei și Bucovinei”¹⁴.

Tribunalul militar de la Cernăuți nu a cunoscut „ordinele speciale”. Faptul a devenit evident în urma refuzului tribunalului de a condamna la moarte, conform unui paragraf corespunzător în ordinele speciale, mii de minoritari neevrei arestați de jandarmi în județul Hotin și acuzați de „sentimente antiromânești”¹⁵. Tribunalul a hotărât ca arestații să fie eliberați.

Comandanții jandarmeriei generale, Constantin Vasiliu și Ion Topor, au încercat și calea directă de lichidare a suspectilor politic, ordonând inspectorului general al jandarmeriei din Bucovina, colonelul Ioan Măneucă, să clarifice jandarmilor semnificația „ordinelor speciale”¹⁶. Colonelul Măneucă s-a întâlnit cu comandantul legiunii de jandarmi de la Hotin, locotenent colonelul Traian Drăgulescu, ordonându-i, în numele generalului Topor, să noteze

¹⁰ Actul de acuzare împotriva a 19 comandanți, p. 214. Când s-a cerut generalului Stavrat, comandantul Diviziei a 7-a Infanterie, să aprobe execuția a 50 de evrei, deoarece un evreu neidentificat a deschis focul împotriva unui soldat român (care n-a fost rănit), el a cerut „să se procedeze conform ordinelor”. Într-unul dintre paragrafele „ordinelor speciale” pe care le-a dat generalul Antonescu se spune că... „pentru un român împușcat de evrei să fie împușcați 100 de evrei” (*Idem*, p. 430).

¹¹ Rechizitoriu de urmărire contra lt. col. Mihai Boulescu, comandantul legiunii de jandarmi Bălți, și împotriva ofițerilor acuzați de colaborare cu unități SS la uciderea a treizeci de intelectuali evrei din Bălți, de organizarea asasinării a optzeci de evrei și a unui număr de ostatici evrei și înființarea lagărului Răuțel, 12 aprilie 1948. Din: Ancel, *Documents* VI, nr. 25, p. 268-275.

¹² *Idem*, p. 273-274. Această chestiune a fost clarificată de un tribunal român, la dezbaterile despre asasinarea a sute de evrei la Bălți (iulie 1941), în locul numit Movila Aviației. În timpul procesului, acuzatul a încercat să arunce vina pe prefectul de la Bălți, dar tribunalul a stabilit că „ordinul de execuție a evreilor nu putea fi dat de prefectura județului, deoarece în regiune se găseau încă la data execuției autoritățile militare. Prefectura județului nu putea da astfel de ordin” (p. 274). Ion Antonescu a afirmat la procesul lui că el personal niciodată n-a ordonat „măsuri de exterminare”. „În casa mea nu s-a tăiat niciodată un pui de găină. Nu eu am luat măsuri, ci Statul Major”. (*Procesul Marii Trădări*, p. 51).

¹³ Actul de acuzare împotriva a 19 comandanți, p. 202.

¹⁴ *Procesul Marii Trădări*, p. 41. Nici acest ordin nu ar fi fost descoperit, dacă nu ar fi fost citat în procesul lui Antonescu și al colaboratorilor lui.

¹⁵ Actul de acuzare împotriva a 19 comandanți, p. 201.

¹⁶ *Idem*, p. 202.

următoarele: „Toți ucrainenii și românii care au fost de partea comuniștilor să fie trecuți peste Nistru, iar toți minoritarii de aceeași categorie să fie exterminați”¹⁷.

Comandanții militari au numit în funcția de primari ai orașelor recucerite elemente cunoscute ca naționaliști. La Herța, de pildă (în acest oraș au fost împușcați de către armată și cu ajutorul autorităților locale 132 de evrei), primar a fost numit, de către pretorul Diviziei a 7-a Infanterie, maiorul Gheorghe Vartic¹⁸.

Autoritățile locale au fost subordonate armatei și au îndeplinit cu strictețe toate cerințele acesteia, ale jandarmeriei și, în special, ale pretorilor, atâta timp cât armata se afla pe teren. Foarte des colaborarea era strict necesară, mai ales când procesul de lichidare era executat în două etape, fiind mai întâi identificate victimele: evrei, comuniști sau suspecti politic. În multe cazuri se putea demonstra că funcționari locali, numiți cu puțin timp în urmă, au acționat din proprie inițiativă. Garda cetățenească înființată la Herța de noul primar „dădea indicațiuni patrulilor [armatei] asupra persoanelor care urmau a fi ridicate”¹⁹.

Ordinul de a-i ucide pe evrei a devenit, în scurt timp, un secret cunoscut și oricine din Basarabia și Bucovina știa că soarta evreilor este de a muri sau de a fi trimiși la moarte²⁰. Soldații, precum și localnicii, au auzit de ordinul sau de permisiunea specială din partea armatei că timp de 24 de ore au voie să facă orice cu viața și „bunurilor evreilor”²¹. O asemenea dispoziție în scris nu a fost găsită după război, dar este știut că a fost răspândită concomitent „printre funcționari militari și civili”. Faptul a fost amintit în mărturiile evreilor, cât și ale neevreilor (care au pomenit de trei zile de permisiune și nu de 24 de ore), și a fost consemnat și în procesele criminalilor de război români.

Eliberarea Basarabiei și a Bucovinei

Unitățile românești care au participat la recucerirea Basarabiei și a Bucovinei au constituit o parte din Corpul de Armată Sud, compus din Armata a 11-a germană, o mare unitate maghiară și din două armate românești – a III-a și a IV-a²².

În mod oficial, Antonescu era comandantul suprem al tuturor forțelor – germane și românești – de pe frontul român. El a primit această numire personal de la Führer, la München, la 12 iunie 1941. Nimeni nu putea să-l ignore sau să-l evite pe generalul român (pe atunci încă general), care era un comandant talentat²³.

Spre deosebire de celelalte sectoare ale frontului germano-sovietic, frontul de sud a rămas liniștit în primele două săptămâni. În primele zece zile au avut loc câteva atacuri sporadice de tatonare a terenului. Aceste atacuri au avut consecințe grave asupra soartei câtorva comunități de la graniță, ca, de pildă, Siret, Herța și Noua Suliță.

Unități ale Armatei a 11-a germană au sosit la 17 iulie în orașul preponderent evreiesc Bălți și, imediat, au organizat un pogrom²⁴. La 14 iulie, o unitate a aceleiași armate a ajuns la Orhei, iar la mijlocul lui iulie, forțele germane și românești de sub comanda Armatei a 11-a controlau întreg nordul Basarabiei. În centrul Basarabiei însă forțele mixte s-au lovit de o puternică rezistență sovietică.

La 16 iulie, soldații Armatei a 11-a și o mare unitate de jandarmi au intrat în Chișinău și au fost primiți cu bucurie de către locuitorii români²⁵. În același timp, unități ale Armatei a III-a române au ajuns într-o zonă de la sud de Chișinău, completând astfel cucerirea acelei regiuni a Basarabiei în care trăiau majoritatea evreilor. În sudul Basarabiei frontul sovietic a fost străpuns în câteva locuri și s-a prăbușit după câteva zile.

¹⁷ *Idem, Idem.*

¹⁸ Actul de acuzare împotriva lui Stavrat, p. 426.

¹⁹ *Idem.*

²⁰ *Idem*, p. 434. La Hotin, de pildă, unul dintre funcționarii de rând de la primărie „a intrat în casa ei (a unei evreice) cu arma la spate, i-a comunicat că nu mai are nevoie de lucruri pentru că oricum nu va mai trăi și, apoi, a încărcat într-o căruță covoarele, rufăria, perdelele, plapomele etc.” *Idem.*

²¹ M. Mircu, *Pogromurile din Bucovina și Dorohoi*, București, 1945, p. 24, 32-33, 39, 44.

²² General dr. Ilie Ceaușescu, (ed.), *File din istoria militară a poporului român*, vol. 5, 6, București, 1979, p. 84-85.

²³ „El a fost singurul străin cu care Hitler s-a sfătuit vreodată în problemele militare când avea greutate” (vezi R. Schmidt, *Hitler's Interpreter*, London, 1951, p. 206).

²⁴ Raportul cu privire la activitatea *Einsatzgruppe* D din Bălți și la sprijinul acordat de poliția românească în acțiunea împotriva evreilor din Bălți, de la 29 iulie 1941, comandantul poliției de siguranță și SD.

²⁵ *File din istoria militară a poporului român* (vezi 22), p. 89.

La 26 iulie, forțe mari ale Armatei a IV-a române au ajuns la Nistru²⁶. De remarcat că în sudul Basarabiei au acționat numai unități românești.

În Bucovina – și acolo au luptat îndeosebi unități românești – armata română a deschis, în dimineața de 3 iulie, o ofensivă generală și, două zile mai târziu, a intrat în Cernăuți. Armata a III-a română a traversat Prutul lângă Noua Suliță, în seara de 7 iulie, și, după două zile de luptă, a ajuns la Hotin. A doua zi românii au reluat ofensiva, ajungând până la malul românesc al Nistrului²⁷.

Etapele exterminării

Evreii din nord-estul României au fost exterminați în două etape și în două situații: spontan și organizat.

Înainte de a dezbate metodele românești de exterminare, să remarcăm că au existat deosebiri mari, în acest sens, între zonele rurale și centrele orășenești. În zonele rurale și în cele semirurale (printre care câteva târguri) se poate distinge un val spontan, care poate fi descris ca o fază intermediară: intervalul dintre retragerea armatei sovietice și intrarea forțelor românești sau germane²⁸. Parte din populația locală a profitat de această situație pentru a organiza bande de teroriști „având ca prim obiectiv, exterminarea evreilor”²⁹. Este greu de descris actele de asasinare, jaf, viol ș.a. împlănuite de aceste bande. Câteva exemple ne vor folosi drept repere.

La Banila, pe Ceremuș, un țăran ucrainean, Ivan Codaly, a format o bandă, care a decis să-i lichideze pe evreii localnici. Peste douăzeci dintre ei au fost prinși, duși la cimitirul evreiesc din Banila și împușcați. După crimă, țăranii au jefuit casele victimelor. În timpul procesului din 1948, ucigașii au declarat că evreii înșiși le-au dat cadou, înainte de execuție, bunurile jefuite – bijuterii, îmbrăcăminte, obiecte de valoare. Restul bunurilor evreilor au fost depuse într-o magazie și, mai târziu, au fost vândute la o licitație publică de către Centrul Național de Românzare³⁰.

În orașelul Sadagura din Bucovina, Vladimir Rusu, vechi legionar, s-a declarat comandantul poliției locale, înființată din inițiativa lui. În zilele de 5 și 6 iulie, Rusu și banda lui au jefuit și au ucis peste o sută de evrei din Rohozna, Jucika Nouă și Sadagura³¹. Pe evreii care au rămas în viață în cele trei orașele i-au închis într-o casă din Jucika Nouă și, de acolo, au fost duși pe un deal lângă sat unde i-au împușcat. Fetele tinere au fost violate și apoi împușcate.

Cruzimea lui Rusu (care era învățător) și a bandei lui este emblematică pentru cele întâmplate în multe târguri și sate în acest *interregnum*. Rusu a tăiat degetul unei femei înainte de a o împușca pentru a-i lua mai ușor inelul; printre evreii arestați din Sadagura era și prietenul său personal și a tras în elevii evrei după ce i-a silit să-și sape gropile cu propriile lor mâini³². În această etapă (spontană) de exterminare, majoritatea masacrelor au avut loc acolo unde nu exista o tensiune reală între evrei și neevrei, ba chiar se putea vorbi de o tradiție îndelungată (de peste o sută de ani) de conviețuire relativ bună. Din această cauză, evreii nu au încercat să fugă. În sate, îndeosebi în satele din Basarabia, majoritatea evreilor au fugit înainte de primul val de crime. O mică parte au fugit spre păduri, s-au răspândit pe câmp și în diverse ascunzișuri; unii au crezut în vecinii lor creștini.

²⁶ *Idem*, p. 90.

²⁷ *Idem*, *Idem*.

²⁸ Un tribunal românesc a declarat că „în primele zile de la începutul războiului, în mai multe părți din aceste provincii nu se exercita nici o stăpânire, terenul fiind cu adevărat *interregnum sofia*”. Ordinul de urmărire împotriva lui Vladimir Clem și Sofia Loy din satul Banila de pe Ceremuș, care au comunicat bandelor teroriste locul unde poate fi găsită familia Katz în luna iulie 1941 (ceea ce a dus la asasinarea întregii familii și la prădarea averii lor), mai 1941. Din: AnceI, *Documents*, II, nr. 29, p. 301.

²⁹ *Idem*, *Idem*.

³⁰ *Idem*, p. 302.

³¹ Rechizitoriu de urmărire împotriva lui V. Rusu, care a organizat o bandă de teroriști la Sadagura și, în noaptea dintre 5 și 6 iulie, i-a lichidat pe evreii din satele Rohozna, Jucika Nouă și Sadagura (plasa Cernăuți), și apoi a confiscat averile celor uciși, 2 iunie 1948. Din: AnceI, *Documents*, VI, nr. 30, p. 304-307.

³² *Idem*, p. 305. Rusu, ca și alți ucigași de evrei, a fugit din nordul Bucovinei la Dorohoi înainte de pătrunderea armatei sovietice în regiune. El a fost judecat de un tribunal sovietic și a fost condamnat în contumacie la douăzeci de ani de închisoare (*Idem*, p. 306). Românii nu l-au extrădat, ci l-au judecat la București drept criminal de război și l-au condamnat la o perioadă lungă de detenție.

Într-un timp scurt, a intervenit o inversare de sentimente și idei printre neevrei. Legături îndelungate de prietenie, camaraderia din timpul serviciului militar, relații de colegialitate – toate au dispărut cu desăvârșire din memoria unor români și ucraineni. Schimbarea a fost atât de rapidă, încât nu a permis evreilor să aprecieze corect noua lor situație. Acum știm că reversul radical în atitudinea față de evrei nu a fost cu totul spontan, și că a fost urmarea unui plan detaliat al Biroului 2 al Statului Major, care a trimis agenți, pentru a atâta populația românească împotriva evreilor.

În Basarabia și într-o parte din Bucovina actele de jaf și crimele au îmbrăcat caracterul de dezordine, un fel de răscoală populară împotriva evreilor ca evrei, ca presupuși aliați ai rușilor și colaboraționiști cu cuceritorul străin. Locuințele evreilor au fost, de aceea, atacate imediat după retragerea forțelor sovietice.

Este imposibil de stabilit numărul evreilor uciși în acea perioadă, dar este vorba (așa cum vom vedea la sfârșitul acestui capitol) de zeci de mii.

Armata română

Șeful Statului Major al armatei române, generalul Iacobici, a dat dispoziție comandantului Biroului 2, locotenent-colonelul Alexandru Ionescu, să pună în aplicare un plan „pentru înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean prin organizarea și acționarea de echipe, care să devanseze trupele române”. Acest ordin a fost comunicat la 8 iulie și planul era gata, fiind pus în aplicare începând din 9 iulie.

„Misiunea acestor echipe este de a crea în sate o atmosferă defavorabilă elementelor iudaice, în așa fel, încât populația singură să caute a le înlătura prin mijloacele ce vor găsi mai indicate și adaptabile împrejurărilor. La sosirea trupelor române, atmosfera trebuie să fie deja creată și chiar trecut la fapte”³³.

Planul detaliat, care a fost anexat la raport, cuprindea directivele date ofițerilor Biroului 2 și harta desfășurării echipelor. Echipete speciale au mobilizat români localnici, din Basarabia, demni de încredere, „cu sentimente verificate”, care posedau acte sovietice valabile și familii pe teritoriul românesc – „o garanție în plus că aceștia vor îndeplini misiunea primită”. Formațiile întărite care au pornit să-i agite pe țărani contra evreilor și să-i încurajeze să jefuiască, să violeze și să ucidă, au plecat pe nouă itinerarii din centrul și din sudul graniței românești cu Basarabia în direcția Nistrului, s-au desfășurat de la Dunăre și orașul Cetatea Albă la sud și până la satul Bucovăț și la Chișinău în nord. Fiecare echipă număra între două-patru persoane și avea în frunte un agent al Biroului 2. Membrii echipelor au fost înzestrați cu bani și au primit ordinul „să difuzeze prin rude, cunoscuți și elemente anticomuniste *ideea apărării colective contra pericolului iudaic*”³⁴ (sublinierea în original). Aceste echipe trimise de Marele Stat Major au reușit, într-adevăr, să-i instige pe țărani români, așa cum au remarcat mulți supraviețuitori în mărturiile lor; aceștia nu izbuteau să înțeleagă cum vecini și prieteni vechi au putut să-și schimbe instantaneu comportarea și s-au năpustit în masă să jefuiască, să violeze, să bată și chiar să ucidă evrei din târguri. De subliniat că în sectorul din sudul Chișinăului au acționat numai unități românești (și nu germane).

Primele trupe care au intrat în Bucovina au fost unități combatante: o brigadă de cavalerie și batalioanele de infanterie nr. 9 (sub comanda colonelului Vasile Cârln), 10 (sub comanda colonelului Imanuil Brădățianu) și 16 (Vânători). Imediat după ei a venit Divizia a 7-a Infanterie, sub comanda generalului Olimpiu Stavrat. Adjunctul și prietenul său personal era maiorul Gheorghe Vartic, pretorul diviziei și executantul „ordinelor speciale”. Drumul parcurs de unități a stabilit soarta evreilor din nord-estul României, unde existau concentrări de mii de evrei: Herța, Noua Suliță, Hotin și Lipcani³⁵. Divizia a 7-a a executat „ordinele

³³ Comandantul Biroului 2 al Statului Major, locotenent-colonelul Alexandru Ionescu, către șeful Statului Major, 11 iulie 1942. Arhiva Statului Major român, Colecția Armatei a IV-a. Copie în: USHMM, RG 25003, Rall 781.0144.

³⁴ Planul pentru înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean, aflat încă sub stăpânire sovietică, prin organizarea de echipe care vor devansa trupele române. *Idem* 0145-0146.

Doresc să-i mulțumesc dr. Radu Ioanid, unul dintre directorii Muzeului Holocaustului din Washington, care a descoperit documentul și mi l-a pus la dispoziție.

³⁵ Crimele înlăptuite de unități ale armatei române care au cucerit nordul Bucovinei și la Siret (din sudul Bucovinei) sunt descrise în mod amănunțit în Decizia penală în procesul lui Stavrat. Aceste informații au fost confirmate de amintirile publicate de supraviețuitorii din aceste locuri, precum și în numeroase mărturii existente în Arhiva Yad Vashem, Colecția 0-3. Numai puține

speciale” înainte de a intra în nordul Bucovinei. În zilele dinainte de 23 iunie unitățile s-au antrenat în lupta corp-la-corp. Pretorul Vartic i-a prezentat pe evrei drept cei care au provocat cu un an înainte pierderea Basarabiei. Această pregătire ideologică cuprindea ordine precise cu privire la tratarea evreilor, care se rezumau la următoarea idee: „de evrei nu trebuie să ai milă, ei fiind trădători de neam”. Crimele comise de aceste unități pot fi inventariate cu mare precizie, întrucât au fost consemnate de secretarul pretorului, Dumitru Hatmanu, care se deplasa pe urmele unităților combatante. Crimele au fost înfăptuite de un număr redus de soldați sub comanda pretorului Vartic³⁶.

Primele asasinat au fost comise la Siret (sudul Bucovinei), la 5 kilometri de noua graniță cu Uniunea Sovietică, localitate unde trăiau mulți dintre fideli rabinului de la Vijnița și Sadagura. 1.600 de evrei au fost deportați pe jos la Dornești, la o depărtare de 12 km. De acolo au fost transportați în vagoane închise în lagăre din sudul României. Vreo douăzeci de evrei care n-au fost în stare să meargă, bătrâni și invalizi și câteva femei care îi îngrijeau, au rămas pe loc. Ei au fost duși într-o vale nu departe de oraș, și acolo soldați ai Diviziei a 7-a au violat două surori care rămăseseră cu tatăl lor bolnav. Bătrânii, printre care hahamul Comunității și soția lui, au fost aduși la comandamentul diviziei și au fost acuzați de „acte de spionaj și de faptul că ar fi atacat armata română”³⁷. În aceeași zi toți au fost împușcați pe podul de pe Prut, în prezența locuitorilor din Siret, aduși acolo în mod special.

Herța a fost cucerită de Regimentul 9 în zilele de 4-5 iulie, după un raid reușit. Evreii care au ieșit să-i întâmpine pe soldați au fost bătuți și siliți să se dezbrace. În aceeași zi a intrat în oraș Divizia a 7-a. Vartic a numit imediat un primar nou și a înființat o „gardă cetățenească”, a cărei misiune specială era să identifice evrei și să-i adune cu ajutorul armatei³⁸. Patrularele soldaților și gărzilor cetățenești au strâns circa 1.500 de evrei în patru sinagogi și într-o pivniță. Victimele au fost bătute cu sălbăticie și români din orașel precum și ofițeri le-au jefuit locuințele, în prezența comandanților diviziei. Cu toate că a fost cucerit fără luptă, orașelul a căpătat imediat aspectul unui câmp de bătălie: zeci de cadavre târate pe străzi, case prădate după ce au fost sparte, mobile împrăștiate.

Căutarea s-a terminat repede, cu ajutorul unui lăutar local „care cunoștea în amănunțime casele evreilor, pentru că, în meseria lui de lăutar, le vizitase deseori”³⁹. Noile autorități locale și un delegat al armatei au întocmit o listă a „suspecților”⁴⁰, și a doua zi, la 6 iulie, a fost pregătită lista celor care urmau să fie executați în conformitate cu dispozițiile armatei. Evreii „suspecți” au fost identificați de către unul din membrii gărzii cetățenești. Oamenii aceștia au scos cu forța fete evreice din sinagogi și le-au predat soldaților, care le-au violat în serie. Evreii și îndeosebi mame cu copii mici și bătrâni au fost duși la moara de la marginea orașului și au fost împușcați de către trei soldați⁴¹. O grupă mai mică de 32 de evrei, majoritatea bărbați tineri, au fost duși într-o grădină și au fost siliți să-și sape propriile lor morminte. Ei au fost așezați cu fața spre gropi și împușcați. Unul dintre soldați, ajutorul lui Vartic, a luat o femeie tânără cu un sugaci în brațe și a ucis-o pentru plăcerea lui personală, după ce a participat la măcelărirea celor 32 de evrei.

dintre aceste mărturii vor fi citate în continuare, întrucât autorul intenționează să se bazeze în special pe surse românești. Altă sursă importantă este: H. Gold, *Geschichte der Juden in Bukovina. Ein Sammelwerk*, 2 vol., Tel Aviv, 1958-1962.

³⁶ Hatmanu a declarat în cursul anchetei: „Execuțiile [au fost] aduse la îndeplinire de plut. major Matrici Gheorghe, plut. major Istrate N. Agic și fruntașul Leonte Vasile... drumul urmat de aceste coloane militare: Siret, Herța, Noua Suliță, Hotin, Lipcani... era însemnat... cu sânge și cu mormane de cadavre ale oamenilor nevinovați” (Decizie penală în procesul lui Stavrat, p. 425).

³⁷ *Idem, Idem*; vezi și Gold (35), vol. 2, p. 105-108.

³⁸ Decizie penală în procesul lui Stavrat, p. 426. Este cazul să amintim că evreii din Herța – orașel din Regat care în iunie 1940 a fost anexat la Uniunea Sovietică – s-au considerat români și nu au încercat să fugă. Ei au rămas acolo și au așteptat trupele românești „eliberatoare”, bazându-se pe relațiile lor bune cu vecinii români. Majoritatea n-au știut că în anul cât ei trăiseră sub ocupație sovietică (iunie 1940 – iulie 1941), România a devenit un stat fascist. După primul val de crime, care a urmat „bucuriei eliberării”, trupele românești au găsit 1.500 de evrei în viață.

³⁹ Decizie penală în procesul lui Stavrat, p. 426.

⁴⁰ În actul de acuzare împotriva lui Stavrat se găsesc numele celor care au întocmit lista „suspecților”, cuprinzând „comuniști” și simpatizanți, precum și funcționari sovietici rămași în orașel (p. 426-427). Scriitorul Marius Mircu (primul care, după căderea regimului antonescian, a scris despre exterminarea evreilor de către români), sprijinindu-se pe mărturiile adunate, amintește câteva date specifice despre locuitorii români din localitate. Lista a fost întocmită de Panait Chițu, liberal, fost ajutor de primar, Mihai Ștefănescu, național-țărănist, Ilie Steclasci, cuzist, Iancu Alexandrescu. Chiar ei s-au lăudat, apoi, că au făcut această listă” (Mircu, vezi 21).

⁴¹ Decizie penală în procesul lui Stavrat.

Asasinarea unui grup mare de evrei a creat probleme tehnice – planificarea era proastă și nu s-au gândit că este nevoie de morminte. Astfel s-a format un morman înalt de cadavre într-o băltoacă de sânge; alături, un soldat „din când în când trăgea câte un foc de armă în grămadă când observa că se mai mișcă un muribund”⁴².

Rabinul Comunității a fost omorât în casa lui, împreună cu întreaga familie. O fetiță de 5 ani a fost aruncată în groapă, înainte de a muri⁴³. Supraviețuitorii au fost trimiși în Transnistria.

Noua Suliță a fost cucerită de Regimentul 16, la 7 iulie, și, imediat, l-au urmat Regimentele 9 și 10. Soldații Regimentelor 10 și 16 au ucis „doar” cinci evrei, dar Regimentul 9 a intrat în acțiune imediat după ce a pătruns în oraș. Evreii au fost acuzați că au tras în armată iar soldații au năvălit în casele lor; a doua zi zăceau în curți și pe străzi 880 de evrei și 5 creștini morți⁴⁴. Alți 45 de evrei au fost împușcați în aceeași zi, după dispozițiile comandantului de regiment, colonelul Cârău; el a participat personal la uciderea lor⁴⁵.

La 8 iulie a intrat în oraș Divizia a 7-a, găsindu-l într-o stare deplorabilă⁴⁶. Pretorul Vartic a terminat treaba începută de Regimentul 16 folosind, în acest scop, și jandarmeria care mergea pe urmele diviziei. El a preluat comanda jandarmilor, ordonând acestora adunarea a 3.000 de evrei și strângerea lor la fabrica de spirt. Înainte de a intra în curtea fabricii s-a ordonat arestațiilor să arunce toate obiectele de valoare pe care le au cu ei într-un sac. Cincizeci de evrei au fost declarați „suspecți” și au fost împușcați⁴⁷.

Comandantul poliției militare, locotenentul Emil Costea, a refuzat să participe la execuție și la fel a procedat încă un ofițer, Constantin Nicolau, care fusese ales pentru această misiune⁴⁸. Acest refuz, precum și faptul că patru ofițeri dintre cei folosiți de Vartic erau ocupați în altă parte, l-a silit pe general să ceară ajutorul legiunii de jandarmi Hotin, care, în acest timp, își pierdea vremea în așteptare (întrucât Hotinul nu fusese încă cucerit); a trimis câțiva jandarmi și ei au ucis cu repeziciune 87 de evrei⁴⁹.

Stavrat și Vartic au fost răspunzători și de asasinarea evreilor din târgul Lipcani. Pentru a descrie persoana lui Vartic este suficient să spunem că a omorât cu mâinile lui o evreică și pe fiicele ei din satul Geamăna, de lângă Lipcani, după ce a fost găzduit de femeile acelea⁵⁰.

La 3 iulie au fost împușcați 450 de evrei în satul Ciudei din Bucovina⁵¹. Câteva ore mai târziu au fost împușcați două sute de evrei, în casele lor, din târgul Storojineț. La 4 iulie au fost măcelăriți câteva sute de evrei. Aproape în toate satele – Ropcea, Iordănești, Pătrăuți, Panca, Broscăuți – din jurul Storojinețului s-a procedat la fel⁵². Acest măcel a fost comis cu ajutorul activ al localnicilor, români și ucraineni. La 5 iulie s-a lărgit cercul asasinatelor,

⁴² *Idem, Idem.*

⁴³ Printre alte date cu privire la măcelul de la Herța consemnate în actul de acuzare împotriva lui Stavrat, și „o fetiță de 5 ani, Mina Rotaru, care încă mai respira, a fost aruncată în groapă astfel, fără să se mai aștepte încetarea ei din viață” (*Idem*, p. 417).

⁴⁴ *Idem*, p. 429. Steinberg, ultimul președinte al Comunității evreiești, care a supraviețuit pogromului, a povestit autorului că soldații români l-au escortat la cimitir pentru a ajuta la îngroparea celor asasinați într-un mormânt comun; el personal a numărat 975 de cadavre. Vezi mărturia lui la Arhiva Yad Vashem, colecția România 0-11/89. Această mărturie este confirmată de alte două mărturii. (Arhiva Yad Vashem, 03-3666; 03-1916).

⁴⁵ Actul de acuzare împotriva lui Stavrat, p. 429.

⁴⁶ Soldații „au găsit localitatea într-un aspect jalnic de jaf, incendii și măcel, cadavrele fiind presărate... prin curți și pe străzi... în loc ca prima măsură care să se ia... să fie ordinea și curățenia orașului de cadavre... au fost prinși circa 3.000 de evrei și închiși la fabrica de spirt din Noua Suliță”. *Ibid*, p. 429-430.

⁴⁷ La 8 iulie, Vartic a trimis un raport generalului Stavrat în care a subliniat că „un evreu care n-a putut fi identificat a tras cu arma contra trupelor, dar nu a rănit pe nimeni”. Cu toate acestea, a cerut aprobarea pentru măsuri de represiune, adică, pentru executarea a cincizeci de evrei din lagărul de la Noua Suliță. Stavrat i-a răspuns: „procedează conform ordinelor”; el s-a referit la „ordinele speciale” (*Idem*, p. 430-431).

⁴⁸ Locotenentul Costea a fost chemat la generalul Stavrat, care l-a muștră: „Oare n-ai auzit de ordinea generalului Antonescu, de a împușca o sută de evrei pentru fiecare român care a fost împușcat de un evreu?” (*Idem*, p. 430-431).

⁴⁹ *Idem*, p. 431.

⁵⁰ *Idem, Idem.*

⁵¹ Rabinul Horovitz din Banila a fost obligat, împreună cu rămășițele Comunității lui, să mășăluiască până la Ciudei, duminică 6 iulie, la două zile după pogrom. În continuare, mărturia lui: „Am aflat dureroasa veste. Dorința criminalilor pentru executarea evreilor a fost împlinită. În acest sat de 500 de suflete, nu s-a mai găsit nici unul. Din ordinul criminalului maior Carp, această comunitate evreiască a fost măcelărită”. Vezi mărturia rabinului Horovitz din Banila în fața tribunalului popular, privind exterminarea evreilor din satele și târgurile Banila, Ciudei, Storojineț, Jadova, Berhomet, Stănești, Costești, Hlînița, Drașnița și Vijnița. Din: Anel, *Documents*, VI, nr. 12, p. 145-153; vezi și *Cartea Neagră*, vol. III, p. 29.

⁵² *Cartea Neagră*, p. 30. Carp descrie cum „s-au amuzat” soldații români de asasinarea evreilor la Ropcea.

cuprinzând mii de evrei din satele Stănești, Jadova Nouă, Jadova Veche, Costești, Hlinița, Budineț, și mulți dintre evreii care se salvaseră la Herța, la Vijnița și Răstoace-Vijnița⁵³.

La 5 iulie a început un măcel printre cei 50.000 de evrei de la Cernăuți, când trupe mixte, germano-române, au intrat în oraș, și a continuat multe zile și nopți.

Evreii din Basarabia au plătit cel mai mare preț pentru realizarea obiectivului românesc de „curățire a terenului”, chiar dacă s-a făcut după o anumită întârziere din cauza rezistenței rusești și a condițiilor de pe teren.

La 6 iulie, a doua zi după cucerirea Edinețului de către armata română, soldații români au împușcat 500 de evrei și alți 60 au fost uciși la Noua Suliță; a doua zi a venit rândul evreilor care îngropaseră cadavrele rudelor la Edineț. La 7 iulie au fost lichidați evreii de la Pârlița și au continuat execuțiile la Bălți; apoi au fost împușcați mii de evrei în Briceni, Lipcani, Fălești, Mărculești, Florești, Gura Camenca și Gura Căinari⁵⁴. La 9 iulie valul asasinatelor făptuite de trupele germano-române a ajuns în localitățile evreiești din nordul Bucovinei – Plasa Nistrului (lângă Cernăuți), Zamiachie, Ropujineț și Cotmani; și zeci de mici sate au devenit „judenrein”⁵⁵. La 11 iulie au fost „curățate” Lincăuți-Hotin și micul sat Cepelăuți-Hotin (160 de evrei)⁵⁶. În aceeași zi și-a început acțiunea la Bălți *Einsatzgruppe D*⁵⁷. La 12 iulie au fost împușcați 300 de evrei la Climăuți-Soroca⁵⁸.

Ziua de 17 iulie este ziua în care au început masacrele și deportările celor 50.000 de evrei din Chișinău. În acea zi au fost masacrați mii de evrei, și este posibil ca numărul lor să fi

⁵³ Uciderea evreilor în satele Stănești, Jadova, Costești, Cireș și Răstoace a fost descrisă amănunțit de Carp în *Cartea Neagră*, III, p. 30-31, și de Mircu (vezi mai sus nota 21), p. 23-51. La Hlinița soldații au omorât cincizeci de evrei. Sinagoga a fost profanată și sătenii au folosit sururile a 15 Tora (Biblia) pentru confecționarea de încălțăminte. Rabinul Horovitz, care se afla în coloana supraviețuitorilor Comunității din Banila, deportați în Transnistria sub escorta soldaților români, și care a adunat, pe drum, alți câțiva supraviețuitori din satele bucovinene a notat: „în satele Costești, Hlinița și Drașnița a fost executată 90% din populația evreiască. În Costești au rămas din circa 400 de suflete, un înger copil, un orfan” (mărturia rabinului Horovitz).

⁵⁴ Soarta evreilor din Briceni, Lipcani, Fălești, Mărculești și Florești a fost descrisă în amănunțime de către autor: Vezi J. Ancel și Th. Lavi (redactori). *Pinkas Hakehilot, Enciclopedia comunităților evreiești, România*, în ebraică, vol. 2, Ierusalim, 1980. În comunitatea Gura Căinari, nu departe de Mărculești, au fost uciși circa 500 de evrei de către soldații Regimentului 6 Vânători, la ordinele colonelului Matieș. Acest regiment aparținea Diviziei a 14-a de sub comanda generalului Stăvrescu. Măcelul a fost executat de ofițeri și de un plutonier major care mai înainte a ucis evreii din orașul de graniță Sculeni: căpitanul Stihî, sublocotenentul Eugen Mihăilescu și sergentul major Vasile Mihailov, toți aparținând Regimentului 6. În procesul criminalilor de război de la Iași, un ofițer român a descris cele văzute la Gura Căinari și la Mărculești: „Satul fiind ocupat, cpt. Stihî... a ordonat să se scoată toată populația evreiască din acea comună la marginea satului, separând pe bărbați de femei. În primul rând le-au fost luate bijuteriile, banii și aurul pe care îl aveau asupra lor. Toate aceste valori au fost luate de cpt. Stihî și puse într-un geamantan. Au început cercetările. Bărbații au fost chemați în grupuri și interogați, cpt. Stihî cerea să li se declare numele comuniștilor din acel sat. Neputând afla numele lor... cpt. a ordonat să se formeze echipe chiar din evrei, care au fost puși la adăncitul unui șanț anticar ce se află lângă comună. Odată cu căderea nopții, sublocotenentul Mihăilescu Eugen, având o armă automată captură rusească, a așezat câte zece evrei cu fața la șanț. Îi împușca. În prealabil, oamenii au fost dezbrăcați de haine, rămânând numai în cămăși și indispensabili. După împușcarea bărbaților veni rândul femeilor, cu care s-a procedat la fel. Până și copiii sugaci au fost împușcați. După plecarea femeilor la locul de execuție, a mai rămas, în locul unde erau adunate provizoriu, un singur copil, mort, lăsat ca un pachet fără importanță. Au fost executată în acea noapte aproape 400-500 de inși (vezi Rechizitoriul de urmărire emis de procurorul general din București împotriva executanților pogromului de la Iași și asasinarea evreilor din Sculeni, Mărculești, Gura Căinari, 28 iunie 1941. Arhiva Yad Vashem 0-11/73; vezi și Ancel, *Documents*, II, nr. 38, p. 410-411). În actul de acuzare contra lui Ion Antonescu se spune, printre altele, că în orașul Climăuți din județul Soroca au fost concentrați 300 de copii, femei și bărbați la 12 iulie 1941, au fost împușcați și îngropați într-o groapă comună la marginea satului (*Procesul Marii Trădări*, p. 36).

⁵⁵ Este imposibil de descris ultimele momente ale evreilor din satele bucovinene din preajma Nistrului care au fost incluse în județul cunoscut sub numele „Plasa Nistrului”, întrucât aproape că nu au rămas supraviețuitori în aceste sate. Masacrele au fost comise de către soldații din unitățile românești și germane; 130 de evrei au fost împușcați în satul Zomiachie și 32 în Ropujineț. Vezi *Cartea Neagră*, III, p. 35. În majoritatea satelor din această zonă, în afară de Zastavna unde s-a făcut un ghetou, evreii au fost adunați și siliți să treacă Nistrul spre Galiția. Acolo au fost uciși de ucrainenii localnici sau de către soldații germani. Doar câteva zeci au reușit să fugă și să ajungă în ghetoul Zastavna, și de acolo au fost trimiși mai târziu în Transnistria. Vezi anexa la mărturia lui Jacob Stenzler, Arhiva Yad Vashem PKR III, 0-11/89, p. 261-262.

⁵⁶ În orașul Lipcani au fost împușcați 12 evrei luați ca ostatici la Lincăuți. În Hotin au fost împușcați patruzeci de ostatici. La Ceplăuți-Hotin au fost uciși toți evreii din sat, circa două sute (vezi *Cartea Neagră* III, p. 35). Masacrul evreilor de la Ceplăuți-Hotin este bine cunoscut datorită mărturiei inginerului Leon Șapira, născut acolo (arhiva Yad Vashem, Colecția România 0-11/89 PKR III, p. 116-117): „odată cu retragerea rușilor s-a constituit o bandă de pogromiști condusă de patru ucrainenii: Gheorghe Histruga – agricultor; Vasile Țap – un om fără meserie definită care obișnuia să lucreze în casele evreilor; Nicolae Dobja – secretarul primăriei; și Parfenie Panko – căruțaș. Ei au obținut arme de la comandanții unităților militare române și au primit permisiunea să acționeze liber împotriva evreilor. Ei au ordonat evreilor să se adune la un kilometru distanță de sat și i-au jefuit de tot ce aveau asupra lor; înainte de asta le-au jefuit casele.

⁵⁷ *Einsatzgruppe D*, una dintre cele patru unități de acest tip, a acționat pe teritoriul care a cuprins Basarabia, regiunea din sudul Cernăuțului și de la Moghilev-Podolsk până la Marea Neagră, inclusiv întreaga Transnistrie, punând în aplicare ordinele cu privire la exterminarea evreilor. La 21 iunie, *Einsatzgruppe D* a părăsit Düben din Germania și la 24 iunie a ajuns în România.

⁵⁸ *Cartea Neagră*, III, p. 36.

ajuns la zece mii⁵⁹. Lichidarea acestui mare centru evreiesc – cel mai mare din Basarabia – a continuat până ce ultimii evrei de acolo au fost uciși sau au fost trimiși în lagărele din Transnistria (noiembrie 1941). Măcelărirea evreilor de la Cetatea Albă, din sudul Basarabiei, a avut se pare un caracter asemănător. Acesta a fost cursul general al primei etape a Holocaustului evreilor din România, executat cu ajutorul trupelor germane (Armata a 11-a) și a *Einsatzgruppe D*, dar fără nici o constrângere din partea lor.

În ansamblu, această fază este cuprinsă între recucerirea Basarabiei și Bucovinei de către forțe românești și germane (ca, de exemplu, orașele Bălți, Cernăuți și Chișinău) și plecarea unităților combatante, înlocuite total sau parțial cu administrația civilă românească. În orașele mari existau garnizoane militare. De aici încolo viața evreilor rămași, din orașe, a depins nu de o singură autoritate ci de câteva organe civile românești, care, în general, se concureau între ele. Aceste organe au fost poliția și poliția de siguranță, prefectul și primarul; pe alocuri – cum a fost la Bălți și Chișinău – pentru timp scurt a rămas *Einsatzkommando* 10-a. În sate, această etapă a luat sfârșit o dată cu venirea jandarmilor.

Jandarmeria

Directivele date jandarmilor cu privire la exterminarea evreilor din zonele rurale ale Basarabiei și Bucovinei sunt binecunoscute. Legiunile de jandarmi, reînființate înainte de recucerirea celor două provincii, au fost întrunite cu trei-patru zile înainte de 21 iunie 1941, în trei locuri diferite din Moldova: Roman, Fălticeni și Galați.

La aceste întruniri, jandarmeria a luat cunoștință, pentru prima oară, de existența „ordinelor speciale” ale lui Antonescu. Cea mai importantă a avut loc la Roman; acolo s-au reunit legiunile din Orhei, Lăpușna și Bălți, unde trăiau marile comunități evreiești din Basarabia. Prezența la Roman a inspectorului general al jandarmeriei, generalul Constantin (Piky) Vasiliu (care ulterior a fost numit ministru adjunct la Interne), demonstrează însemnătatea acestei adunări. Vasiliu a declarat în fața comandanților forțelor adunate că „prima măsură pe care sunt dator să o aducă la îndeplinire va fi cea de „curățire a terenului”⁶⁰. „Curățirea terenului” era expresia românească semnificând lichidarea evreilor și deportarea lor în lagăre. Ea este asemănătoare cu „soluția finală” nazistă, întrucât și ea ordonă exterminarea evreilor; diferența constă în faptul că această „curățire a terenului” simboliza realizarea visului antisemit pe un teritoriu restrâns – Basarabia și Bucovina.

Concepția românească a „curățirii terenului”, așa cum a fost transmisă de Vasiliu comandanților jandarmeriei, cuprindea trei părți; și se poate demonstra că ea a fost parțial influențată de liniile directoare (*Richtlinien*) ale naziștilor: „exterminarea pe loc a tuturor evreilor aflați pe teritoriul rural; închiderea în ghetouri a evreilor de pe teritoriul urban; arestarea tuturor „suspecților”, a activiștilor de partid, a aceluia care au ocupat funcțiuni de răspundere sub autoritatea sovietică și trimiterea lor sub pază la legiune”⁶¹.

Toți comandanții legiunilor de jandarmi au primit aceleași directive; dar mentalitatea ofițerilor activi și faptul că se obișnuiseră cu o largă libertate de acțiune în tot ceea ce privește folosirea puterii și prerogativelor lor au determinat ca fiecare ofițer să interpreteze dispozițiile verbale în felul lui. În cazuri particulare, lipsa de claritate a avut o mare importanță. De pildă, ordinele nu specificau ce localități sunt definite ca orașe și care sunt definite ca sate. De aceea comandanții de jandarmerie au avut libertatea de a decide cu privire la categoria „evrei din zonele rurale” și au interpretat ordinele legate de această categorie ca o condamnare la moarte a majorității evreilor din Basarabia și Bucovina. Deosebirea ambiguă între târguri și comune în răsăritul României a lăsat un larg câmp pentru interpretări de acest gen.

Dispozitivul de executare a ordinelor de „curățire a terenului”

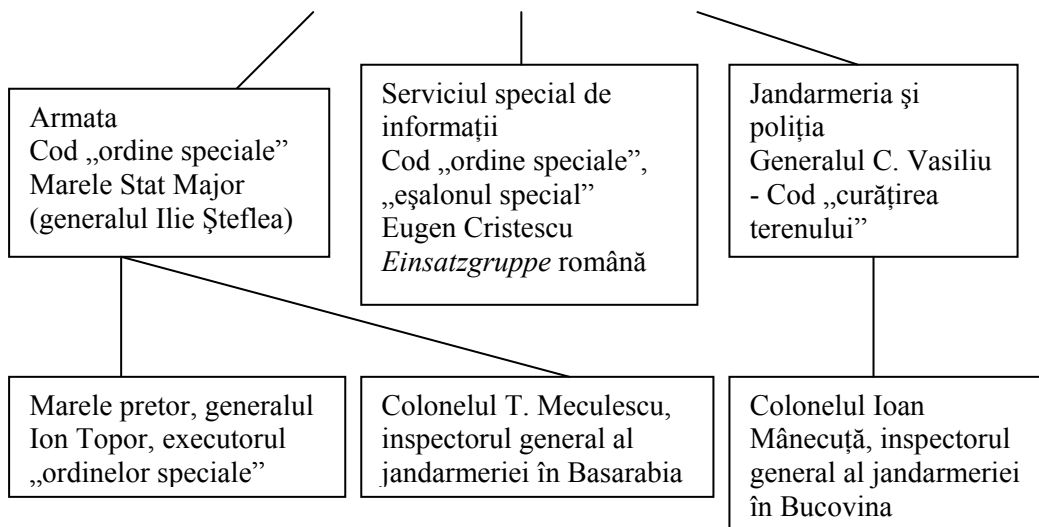
⁵⁹ *Idem, Idem. Vezi și* And

⁶⁰ AnceI, *Documents*, V,

potrivă lui Eftimie Vasile, plut. de jandarmi, secretar al legiunii de jandarmi Orhei, și împotriva a 21 de comandanți de posturi din regiunea din jur cu privire la îndeplinirea dispozițiilor de exterminare, tortură, violare și jaf a evreilor din județe, 1950. Din: AnceI, *Documents*, nr. 41, p. 441-445 (în continuare, *Rechizitoriul de urmărire împotriva lui Eftimie*).

⁶¹ *Idem*, p. 445.

Ion Antonescu - Conducătorul
Mihai Antonescu – adjunctul Conducătorului

Majoritatea populației evreiești trăia în târguri care aproape că nu se deosebeau de comunele mari românești și ucrainene. Periferiile orașelor se asemănau, și ele, cu satele și chiar erau considerate sate. Din această categorie făceau parte târguri, ca, de pildă, Călărași, Edineț, Lipcani, Noua Suliță și Râșcani.

De subliniat, în acest caz, încă un aspect: comandanții jandarmeriei române, spre deosebire de colegii lor naziști, nu au avut senzația că urmau să execute una dintre cele mai mari crime din istorie și, de aceea, nu s-au oboșit să ascundă ordinele de „curățire a terenului”. La Roman, această dispoziție a fost dată tuturor jandarmilor din legiunea Orhei de comandantul lor, maiorul Filip Bechi. El a spus jandarmilor pe față că „merg în Basarabia și că trebuie ca terenul să fie în întregime curățit de evrei”⁶². Comandanților de secție le-a transmis încă o dispoziție din care reieșea că evreii trebuie împușcați⁶³. Câteva zile mai târziu, legiunea a fost trimisă, pe baza ordinului lui Bechi și sub comanda adjunctului său, căpitanul Iulian Adamovici, în satul Ungheni din apropierea graniței. Vasile Eftimie, secretarul legiunii și comandantul plutonului de poliție și siguranță, a multiplicat la șapirograf și a distribuit tuturor șefilor de secție și tuturor șefilor de post ordinele de „curățire a terenului”⁶⁴. Jandarmii legiunii au străbătut pe jos județul Bălți, și la 12 iulie au ajuns la Carnova, primul sat din județul Orhei, și acolo au început imediat să tragă în evreii din localitate. Traseul parcurs de legiune poate fi reconstituit cu exactitate și poate constitui un model al felului în care a fost distribuit și executat ordinul.

Legiunea de jandarmi Lăpușna a răspuns de „curățirea terenului” în județul Chișinău, în afară de capitala județului. Domeniul activității ei a cuprins zona rurală și câteva târguri, cum ar fi Călărași. Soarta evreilor din Călărași ne va folosi pentru ilustrarea soartei tuturor evreilor din județ.

La Ungheni, jandarmii legiunii Lăpușna au primit ordinul de „curățire a terenului” de la locotenent-colonelul Nicolae Caracaș, care, împreună cu ofițerii legiunii sale, a participat la întrunirea de la Roman⁶⁵.

Caracaș l-a transmis jandarmilor săi așa cum a fost el dat la Roman – cu câteva modificări, din care rezultă că „toți evreii fără excepție și considerați de poliție suspecti și periculoși, ce vor fi găsiți în raza posturilor respective, să fie împușcați”⁶⁶. Aceasta înseamnă că ordinul îi includea și pe evreii din târguri și conferea jandarmilor mână liberă în ceea ce privește identificarea „suspecților politic periculoși”.

La Ungheni, legiunea a fost de asemenea împărțită în secții și posturi, după dispozițiile lui Caracaș, și de acolo a început să înainteze pe câteva trasee spre centrul evreiesc din Călărași. După o săptămână, toți jandarmii care au pornit din Ungheni au ajuns la Călărași. Unitatea secției Călărași, care a ajuns acolo prima, a plasat căruțe în curtea postului de jandarmi; ele urmau să servească la transportarea evreilor din orașel la locul de execuție. În decurs de două-trei zile, jandarmii secției locale – care serviseră acolo înainte de anul 1940 – au adus la centrul improvizat, înființat de legiune, evrei, dezertori și suspecti politic. De acolo evreii au fost transportați în căruțe, escortați de 15 jandarmi, la pădurea Vetominoasa, la 5 kilometri de localitate; în acest loc au fost forțați să sape șanțuri. Jandarmii s-au organizat în plutoane de execuție și au tras fără discriminare. După execuție s-a raportat că au fost executați 250 de evrei⁶⁷.

⁶² Rechizitoriu de urmărire contra a 19 comandanți, p. 207.

⁶³ *Idem, Idem*.

⁶⁴ *Idem, Idem*. Existența unui ordin scris ne este cunoscută, deoarece ordinul a fost prezentat ca document în procesul unor criminali de război români în anul 1950 (dosar 547/950).

⁶⁵ Întrunirea de la Roman a legiunii Lăpușna, citirea ordinelor secrete de către locotenent-colonelul Caracaș și interpretarea verbală pe care a dat-o sunt descrise în mod amănunțit în Rechizitoriul de urmărire împotriva locotenent-colonelului N. Caracaș, comandantul legiunii de jandarmi din Lăpușna și împotriva a șapte din subalternii lui; împotriva lui E. Savopol, pretorul Armatei a III-a; și împotriva locotenent-colonelului D. Eliescu – pentru comiterea de crime în zona legiunii jandarmeriei din Lăpușna și Soroca, pentru uciderea de evrei, partizani și suspecti politic, în decursul lunilor iulie-septembrie 1941, 19 august 1948. Din: *Ancel, Documents*, II, nr. 37, p. 330-345 (în continuare, Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaș).

⁶⁶ *Ancel, Documents*, V, nr. 4, p. 8.

⁶⁷ Drumul parcurs de legiunea Lăpușna de la Roman la Călărași și uciderea a 250 de evrei au fost descrise în Rechizitoriul de urmărire împotriva lui Caracaș. Tribunalul declară că „evreii din Călărași au fost concentrați și executați în urma dispozițiilor acuzatului Nicolae Caracaș. Execuția a fost îndeplinită de către plutonierii de sub comanda acuzatului, Nicolae Șaptebani, Constantin Văcaru, sergentul major Serghei Mocanu și de alți jandarmi care erau în misiune și care au fost identificați. (*Ancel, Documents*, VI, nr. 37, p. 333-334).

Aceeași metodă a folosit-o legiunea Lăpușna în toată zona sa de activitate, până la exterminarea tuturor evreilor. Suspecții politic neevrei n-au fost imediat împușcați, ci au fost duși la sediul legiunii din Chișinău. Județul Chișinău, cel mai important județ din Basarabia, cuprinzând cel mai mare centru evreiesc, s-a aflat sub răspunderea Inspectoratului general al jandarmeriei – organ administrativ care, în ierarhia jandarmeriei, era superior legiunii. Comandantul acestui organ era colonelul Teodor Meculescu, care a deținut și funcția de comandant general al jandarmeriei în Basarabia. Meculescu a comandat și unitățile de siguranță și unitățile speciale ale jandarmeriei, precum și ale poliției, de la începutul războiului și până la părăsirea terenului de către administrația românească, în aprilie 1944. Datorită acestei poziții duble, Meculescu, care s-a dovedit a avea înclinații spre sadism, a concentrat puteri mari în mâinile sale. Această tendință și-a găsit expresia în mod deosebit în obiceiul său obsesiv de a fi prezent la execuții. Largile prerogative de care s-a bucurat Meculescu au avut consecințe catastrofale asupra vieții evreilor din Basarabia. La întâlnirea de la Roman, Meculescu a tipărit ordinul lui Antonescu cu privire la „curățirea terenului Basarabiei”. Textul cuprindea două paragrafe⁶⁸:

1. Arestarea tuturor persoanelor suspecte politic.

2. Arestarea tuturor evreilor, indiferent de vârstă și sex; arestații vor fi tratați după dispozițiile care vor fi primite ulterior.

La aceeași întâlnire, Meculescu a ordonat verbal ca orice persoană care face parte din una dintre cele două categorii să fie împușcată. După ce a sosit în Basarabia, a emis o circulară cu un ordin asemănător (circulara nr. 6, de la 10 iulie 1941) și conținutul l-a transmis telefonic comandanților de legiuni⁶⁹.

Legiunea Hotin, deși ținea de Inspectoratul general al jandarmeriei din Bucovina, cu sediul la Cernăuți, a acționat într-o zonă care, din punct de vedere istoric, a aparținut, în cea mai mare parte, Basarabiei. Ordinul de „curățare a terenului” a fost primit la 6 iulie 1941⁷⁰. Legiunea, al cărei comandant era Ioan Măneucă, s-a adunat la Fălticeni, în nordul Moldovei, în vederea pregătirilor. Ordinul a fost transmis mai întâi comandanților de secții și ei i-au convocat pe comandanții de posturi, pentru a-i anunța că toată Basarabia trebuie curățată de elemente dăunătoare statului român. Era vorba de toți cei care au atacat unități ale armatei românești în timpul retragerii și de cei care au îndeplinit cu zel diferite funcții pe timpul ocupației sovietice⁷¹. Ca și în alte cazuri, nu s-a făcut distincție între evreii care locuiau în comune și cei care locuiau în orașe; și, în conformitate cu propaganda oficială fascistă, evreii au fost definiți în bloc ca fiind cei care au deschis foc împotriva trupelor române, în timpul retragerii din anul 1940.

Legiunile din Chilia, Ismail și Cetatea Albă, care urmau să acționeze în sudul Basarabiei, s-au întrunit separat de celelalte legiuni, în curtea unei școli din Galați, port la malul Dunării. Generalul Vasiliu a ordonat acolo lichidarea „evreilor din județe” și a suspecților politic, „după o prealabilă triere”⁷².

Surse evreiești au arătat că numărul celor uciși a fost cu mult mai mare. Două mii de suflete (mai mult de jumătate din populația evreiască) au fost împușcați de soldații români la intrarea în târg, în timp ce au făcut percheziții din casă în casă. Evreii s-au ascuns în poduri, pivnițe sau pe la vecinii lor români. Cei care au supraviețuit după primul val de masacre au fost împușcați de jandarmi în pădurea Vetominoasa, pe drumul de la Călărași la Șipoteni. Jandarmi au uitat să raporteze încă un fapt: evreii au fost duși la locul execuției cu mâinile legate și au fost uciși cu mitraliera. Pe ucigași i-au descris după aceea trei femei evreice care s-au creștinat. Puținii evrei care au reușit să fugă în Uniunea Sovietică și care s-au înapoiat după eliberare au găsit în oraș doar o singură rămășiță de viață evreiască: „sinagoga comisionarilor”. Pe groapa comună a evreilor din orașel, supraviețuitorii au ridicat în amintirea lor un monument. Despre aceasta vezi și mărturiile evreilor din Călărași. Arhiva Yad Vashem 0-3/897, 898, 1940.

⁶⁸ Ancel, *Documents*, V, nr. 3, p. 6. Întrunirea de la Roman, în cursul căreia Meculescu a împărțit ordinele scrise cu privire la „curățirea terenului Basarabiei”, și la care a adăugat dispozițiile sale verbale de a se trage în evrei, a fost descrisă în Actul de acuzare împotriva a 19 comandanți, p. 199-218

⁶⁹ Circulara a fost anexată la dosar de către procuratură și a fost confirmată de martori oculari și de câțiva dintre subordonații lui (Ancel, *Documents*, V, nr. 4, p. 8; Actul de acuzare împotriva a 19 comandanți, p. 210).

⁷⁰ Actul de acuzare împotriva a 19 comandanți, p. 201.

⁷¹ *Idem, Idem*.

⁷² Ordinul „curățirii Basarabiei de suspecți politic” dat de C. Vasiliu, comandantul general al jandarmeriei, este citat în ordinul de arestare împotriva comandantului legiunii din Chilia, Atanasie Mihalache, și a nouă dintre subordonații lui, acuzați de uciderea a 250 de suspecți politic și 500 de evrei pe teritoriul legiunii sub comanda sa, 12 mai 1948. Din: Ancel, *Documents*, II, nr. 27, p. 284-297.

Comandantul legiunii Ismail era un ofițer în rezervă, maiorul Andronic Partenie⁷³. Evreii din județul acestei legiuni erau relativ puțini și majoritatea lor au fost uciși imediat. La început, numărul jandarmilor care au stat la dispoziția

⁷³ Act de acuzare împotriva a 19 comandanți, p. 211.

legiunii a fost mai mare decât cel obișnuit, incluzându-i și pe cei din legiunea de la Cetatea Albă, aflată în drum spre secția care îi era menită; de aceea, „munca” a fost mai ușoară.

Legiunea Cetatea Albă, sub comanda maiorului Mircea Georgescu, și-a început activitatea la sfârșitul lui iulie 1941, după ce s-a despărțit de legiunea de la Ismail și înainte de a ajunge la destinația sa. Bairamea a fost primul centru evreiesc prin care a trecut legiunea și, aici, ordinul de exterminare a fost îndeplinit fără ezitare. Au fost uciși 350 de evrei⁷⁴. În timpul executării misiunii, legiunea s-a lovit de concurența căpitanului Alexandru Ochișor, comandantul unei companii militare. Întrucât era de prin partea locului, el îi cunoștea bine pe localnici și a dat dovadă de interes special pentru soarta și averile evreilor din Cetatea Albă. Circa 3.600 de evrei au fost împușcați în afara orașului de soldații companiei lui Ochișor⁷⁵.

Comandantul legiunii Chilia, Atanasie Mihalache, nu a fost prezent la întrunirea de la Galați, din motive tehnice; dar, după ce s-a alăturat legiunii, el s-a adresat ofițerilor, amintindu-le ordinele lui Vasiliu și adăugând „toți cei ce nu vor executa acest ordin, vor fi, la rândul lor, împușcați”⁷⁶.

Legiunea Chilia a traversat Prutul spre răsărit și Dunărea din sud, la începutul lui iulie, și a început să pună în practică ordinul de exterminare. Primul „centru de triere” a fost înființat la Chilia⁷⁷. Atenția jandarmilor a fost îndreptată spre „suspecții politic”, întrucât majoritatea locuitorilor din regiune erau ruși, ucraineni și bulgari (și nu români). Toți evreii au fost declarați periculoși și, de aceea, nu au fost supuși vreunei selecții ci au fost imediat împușcați. Numărul oficial al celor uciși de jandarmerie, așa cum a notat un tribunal, a fost „250 suspecți politic și 500 evrei”⁷⁸. Este cazul să amintim aici că, la 9 august 1941, au fost uciși numai în lagărul Tătărești (din județul Chilia) 451 de evrei; ei au fost strânși în lagăr la ordinul colonelului Mihalache⁷⁹. Căpitanului de jandarmi Ioan Gh. Vetu, lt. SS Heinrich Frölich i-ar fi transmis că „ordinul d-lui general Antonescu era să-i împuște pe evrei”⁸⁰. Vetu s-a sfătuit, mai întâi, cu comandantul legiunii, care i-a spus „să execute acest ordin urmând a raporta”⁸¹. Întrucât se temea de răspunderea legată de îndeplinirea ordinului, Vetu a întocmit un protocol al execuțiilor – fapt fără precedent în birocrăția românească. În protocol au fost descrise transmiterea ordinului, primirea și aprobarea lui de către comandantul legiunii Chișinău, colonelul Teodor Meculescu⁸².

În felul acesta exterminarea evreilor în lagărul Tătărești a devenit execuția cea mai documentată și a preocupat autoritățile militare până la mijlocul anului 1943. Vetu a fost judecat, dar nu pentru uciderea a 451 de evrei, ci pentru faptul că a jefuit de la victime câteva ceasuri, câteva inele de aur și bani, în total câteva zeci de mii de lei (probabil fără să împartă prada cu subordonații săi)⁸³. Comandantul lui Vetu, colonelul Mihalache, care a anchetat cazul în urma unor denunțuri ce i-au parvenit, l-a găsit vinovat de: „purtarea rea din obișnuință și atitudine în serviciu și în societate incompatibilă cu demnitatea unui ofițer. Incapacitate morală, incompatibilă cu comanda unei unități și conducerea unui serviciu”⁸⁴.

Metodele de asasinare ale jandarmilor

⁷⁴ *Idem*, 214.

⁷⁵ *Idem*, *Idem*.

⁷⁶ *Vezi* 70, p. 287.

⁷⁷ *Idem*, *Idem*.

⁷⁸ *Idem*, p. 286.

⁷⁹ *Idem*, p. 294.

⁸⁰ *Idem*, p. 295, *vezi și Cartea Neagră*, III, p. 71-72; *Ancel, Documents*, V, nr. 30, p. 29.

⁸¹ *Idem*, *Idem*.

⁸² Dosar foarte secret despre căpitanul în rezervă I. Gh. Vetu. *Idem*, nr. 189, p. 360.

După uciderea evreilor, la 13 august, Inspectoratul jandarmeriei din Chișinău a trimis o dare de seamă procurorului general și, la 19 august, încă o dare de seamă „după o coordonare anticipată cu Legiunea din Chilia”. În darea de seamă se spune că „după ce au fost scoși la munca câmpului, evreii de la Tătărești au refuzat lucrul, devenind agresivi; în acest fel au fost împușcați 118 evrei, restul au fugit, și acum sunt căutați”. Dar Mihalache știa foarte bine împrejurările în care au fost uciși 451 de evrei la Tătărești. *Vezi* ordinul de arestare împotriva comandantului legiunii din Chilia. *Din: Ancel, Documents*, VI, nr. 27, p. 295. Aceste dări de seamă se află în: *Ancel, Documents*, V, nr. 45, 48.

⁸³ *Cartea Neagră*, III, p. 72. *Ancel, Documents*, V, nr. 123, p. 190-191; nr. 136, p. 241. *Vezi și* dosarul secret despre Vetu (*vezi* 80). Dosarul a fost pregătit în biroul inspectorului general al jandarmeriei și cuprindea recomandarea ca Vetu să fie dat în judecată sub învinuirea de tratare necorespunzătoare a averilor și bunurilor evreilor. Dosarul cuprindea 25 de documente cu privire la activitatea lui Vetu și despre uciderea a 451 de deținuți evrei în lagărul Tătărești (Arhiva Yad Vashem, Colecția România 0-11/60; *Ancel, Documents*, V, nr. 189, p. 359-367).

⁸⁴ *Idem*, p. 363.

În regiunile rurale, jandarmii erau executanții principali ai ordinului de „curățire a terenului”. Fiecare dintre ei a știut, de la început, unde va fi plasat, care va fi compoziția legiunilor și a secțiilor lor. Majoritatea jandarmilor au servit în aceleași locuri încă înainte de 1940 și cunoașterea terenului și a evreilor din aceste locuri i-a ajutat să-și ducă la îndeplinire misiunea⁸⁵. Jandarmii erau comandați de generalul Ioan Mânecuță în Bucovina și de generalul Ion Topor în Basarabia. Terenul de acțiune a fost împărțit între legiuni și fiecare dintre ele a avut un comandant cu gradul de colonel sau locotenent-colonel. Legiunile erau împărțite în secții și secțiile în posturi. În anumite sate (cele mari, în general) unde se aflau sediile plaselor (în secția Cinesăuți-Orhei, de pildă), acționa o forță care cuprindea și o secție și un post⁸⁶. În aceste sate au fost împușcați nu numai evreii localnici ci și toți evreii care s-au aflat în raza de acțiune a secției⁸⁷.

Majoritatea jandarmilor au fost reangajați, după ce fuseseră liberați în anul 1940, ca urmare a pierderii Bucovinei și a Basarabiei. Dar aceste forțe nu erau suficiente. Din cauza volumului misiunilor date jandarmeriei – lichidarea evreilor, identificarea și arestarea de suspecti, dezertori, soldați din rămășițele armatei sovietice, partizani și parașutiști sovietici – jandarmeria a fost întărită cu rezerviști și cu soldați tineri, mobilizați pentru a servi o perioadă limitată în jandarmerie, în loc de a fi încorporați în armata regulată. Tineri de 18-21 de ani, numiți premilitari, au fost și ei puși la dispoziția jandarmeriei, după o scurtă pregătire. Acești tineri s-au evidențiat prin brutalitate, torturând și ucigând evrei. Nu au lipsit nici voluntarii, majoritatea antisemiți, care s-au alăturat jandarmeriei din sentimente patriotice. Jandarmeria s-a bucurat și de serviciile a tot felul de informatori care, din 1940, au supravegheat faptele locuitorilor. Au existat și voluntari localnici, care au vrut și au avut capacitatea să ajute la identificarea, arestarea și uciderea evreilor. Evreul a fost prins într-o capcană fatală și șansele lui de a se salva din ea au fost foarte mici.

În anul 1950, un tribunal din București remarca:

„Răspândiți la posturi, rămași la inițiativa lor personală, șefii posturilor de jandarmi, ca și ajutoarele lor, nu se limitează numai la simpla executare a ordinelor primite. Cei mai mulți dintre ei erau însuflețiți de ura în care au fost educați. Aveau o deosebită râvnă ca nici un evreu să nu scape și unii dintre ei au inventat diverse mijloace de exterminare, pentru satisfacerea instinctelor lor sadice”⁸⁸.

Arestarea evreilor a fost prima acțiune executată de jandarmi. După aceea, în momentul sosirii lor în sate, au fost arestați „suspecții politic”. Majoritatea arestărilor s-au făcut cu sprijinul localnicilor și al informatorilor și, uneori, chiar preoți locali au ajutat la arestări⁸⁹.

Soldații români și germani nu s-au oprit să omoare orice evreu întâlnit. Majoritatea unităților care au ajuns primele pe teritoriile cucerite n-au considerat că asasinarea evreilor face parte din misiunea lor. Dar comandanții români au crezut că evreii liberi constituie un „pericol” și obișnuiau să-i aresteze și să-i predea jandarmilor, care veneau pe urmele unităților militare. Evreii predați jandarmilor n-au avut nici o șansă să se salveze; ei au fost împușcați imediat⁹⁰. Mulți evrei din satele basarabeane au fost prinși în casele lor iar alții au fost arestați

⁸⁵ Rechizitoriul de urmărire împotriva lui Eftimie, p. 444-445.

⁸⁶ Al doilea Rechizitoriul de urmărire contra căpitanului C. Popoiu, și a unor comandanți de secții și posturi ale legiunii de jandarmi din județul Orhei, în număr de 36, acuzați de încarcerarea evreilor din județul Orhei în ghetouri, de înființarea unui pluton de execuție și de exterminarea a 900 de evrei din orașe și a sute de evrei din sate, 1950. Din: Ancel, *Documents*, VI, nr. 44, p. 497 (în continuare, al doilea Rechizitoriul de urmărire contra lui Popoiu).

⁸⁷ *Idem, Idem*.

⁸⁸ Rechizitoriul de urmărire contra căpitanului de jandarmerie Constantin Popoiu, a unor ofițeri și funcționari cu grade inferioare din legiunea Orhei, în număr de 16, pentru vina de exterminare a evreilor din zonele rurale deportați (prin Rezina), violări de fete și femei, confiscări de obiecte ale evreilor în drum spre lagărul Mărculești și spre ghetoul din Chișinău, precum și uciderea de evrei care nu puteau să păstreze ritmul, în drum spre Nistru, 1950. *Idem*, nr. 43, p. 512-513.

⁸⁹ *Idem*, p. 458. Preotul satului Budăi din județul Orhei i-a întâmpinat pe jandarmi cu pâine și sare și i-a anunțat imediat că trei evrei se ascund în sat: toți au fost prinși și împușcați. În satul Hlenești a rămas în viață doar soția unui sătean localnic, care s-a botezat; dar a fost dusă de către țărani la comandantul postului din sat, Micolae Neagu, și a fost împușcată pe loc (*Idem*, p. 461).

⁹⁰ La Tribica din județul Orhei soldații au predat jandarmilor 25 de evrei pe care aceștia i-au ucis imediat (Rechizitoriul de urmărire împotriva lui Eftimie p. 449). La Suhuluceni, unitățile au predat jandarmilor patru evrei, pe care aceștia i-au împușcat în aceeași zi. La Biești, jandarmii au ucis într-o casă zece evrei arestați de o unitate germană, șase bărbați, trei femei și un copil. Vezi Rechizitoriul de urmărire contra a doi căpitani de jandarmerie de la Orhei, C. Popoiu și I. Adamovici, și a 32 de subofițeri, acuzați de aplicarea ordinelor de exterminare a populației evreiești, de executarea evreilor din ghetoul Telenești și a altor sute de evrei din satele din regiune, de torturi, jaf și viol, 1950. Din: Ancel, *Documents*, VI, nr. 42, p. 470-471 (în continuare, Rechizitoriul de urmărire contra lui Popoiu și Adamovici).

în timp ce încercau să fugă peste Nistru. Au fost și evrei care s-au întors acasă din propria lor voință, fără să știe ce soartă au avut, între timp, frații lor, ori au fost prinși în așezări improvizate. Toți aceștia au fost împușcați de jandarmi.

Ce soartă au avut evreii care n-au fugit din satele lor?

Ceea ce s-a petrecut în satul Telenești din județul Orhei poate să servească drept prototip. Legiunea de jandarmi care urma să se desfășoare în târgurile și satele din județul Orhei a venit din punctul de întâlnire de la Roman, la 14 iulie. Maiorul Filip Bechi, comandantul legiunii, a ordonat imediat să se trimită patrulare ca să-i aresteze pe toți evreii de la Telenești și să-i aducă la o clădire mare din satul vecin, Budăi, transformat într-un fel de ghetou. În timp ce peste o sută de bărbați, douăzeci de femei și un număr necunoscut de copii erau transportați spre ghetou, obiectele de valoare din casele lor au fost adunate și depuse la sediul legiunii. Faptul nu era obișnuit; în general, jandarmii jefuiau bunurile evreiești imediat, înainte de a-i ucide. În cazul de față, situația era diferită din cauza presiunii și prezenței comandanților legiunii printre jandarmi.

La 16 iulie, Bechi ordonă execuția bărbaților din ghetoul improvizat⁹¹. Fiecare jandarm avea în supraveghere doi evrei. Lângă una din văile din apropiere, unul dintre ofițeri a dat un semnal stabilit. Toți evreii au fost împinși în vale și au primit ordinul să stea culcați și să aștepte până va veni comandantul; coloana întârzia din cauza a patru bătrâni care mergeau încet. Când au venit și aceștia, jandarmii i-au împins cu brutalitate la vale.

Bechi, adjunctul său Popovici și trei dintre comandanții secțiilor se găseau la fața locului. Când s-a dat comanda, jandarmii au deschis foc, fără să mai țină cont de ordinul precedent, ca fiecare să-i omoare „pe cei doi evrei care îi fuseseră atribuiți”⁹². Apoi s-a trimis un grup de săteni, conduși de un grad inferior, să îngroape cadavrele. A doua zi, comandantul legiunii și trupele care nu erau destinate pentru Telenești au plecat spre Orhei (care nu fusese încă cucerit). La Telenești au rămas jandarmii repartizați comunei împreună cu o grupă de soldați și jandarmi dintr-o forță mixtă, denumită „plutonul de poliție și siguranță”.

Două-trei zile mai târziu, jandarmii au fost puși în stare de alarmă, din cauza unor mașini blindate observate în apropierea satului, despre care se bănuia că sunt sovietice. Comandantul plutonului și-a adunat, în pripă, oamenii și le-a ordonat să părăsească repede Teleneștiul și să mărșăluiească în direcția comunei Budăi. După ce jandarmii au părăsit satul, comandantul lor, Filip Mircu, și-a amintit că în sat mai rămăseseră câțiva evrei – femei și copii care nu fuseseră uciși în noaptea de 16 spre 17 iulie – și că aceștia trebuie executați „deoarece ei se vor unii cu sovieticii”⁹³. El a ordonat jandarmilor să se întoarcă la Telenești. Când au ajuns la intrarea în ghetoul improvizat, Mircu a ordonat unui număr de 25 de jandarmi să intre în curtea clădirii și să deschidă focul asupra unui grup de femei și câtorva zeci de copii. Ordinul a fost îndeplinit și femeile și copiii din curte au fost transformați într-o masă informă sângerândă. Execuția, sub o ploaie torențială, a durat 2-3 minute. Apoi Mircu a ordonat câtorva soldați să intre în camere și să scoată femeile care mai rămăseseră în viață. Și aceste femei au fost împușcate imediat. În curtea ghetoului s-au format bălți de apă înroșite de sângele victimelor.

Mase de săteni se năpusteau pe câmpul de execuție. Unul dintre sergenți, cu ajutorul unui sătean, a încărcat cadavrele în căruțe pentru a le duce la locul de îngropare. Câteva femei, care nu muriseră încă, au fost îngropate împreună cu celelalte. În total au fost uciși la Telenești, în diverse forme, peste 400 de evrei⁹⁴.

Descrierea asasinării evreilor într-unul din satele românești din Basarabia prezintă un exemplu complet și concret al mijloacelor, metodelor și atmosferei care a caracterizat exterminarea evreilor în răsăritul României: improvizația și sălbăticia de neînchipuit a jandarmilor și a populației locale, și lipsa de organizare (îndeosebi în ce privește locurile de îngropare).

Uneori s-au luat măsuri mai „ordonate”, probabil sub influența metodelor naziste (după cât se pare, ale ucigașilor din *Einsatzgruppe D*, care a acționat în regiune). Dar și în metodele

⁹¹ *Idem*, p. 459.

⁹² *Idem*, p. 460.

⁹³ *Idem*, p. 461.

⁹⁴ Rechizitoriu de urmărire împotriva a 19 comandanții, p. 207-208.

„ordonate” erau multe excepții. La Bălți, de pildă, a fost înființat un pluton de jandarmi cu misiunea clară de ucidere a evreilor din localitate. Comandantul plutonului a primit dispoziții cu privire la modul de lichidare a optzeci de evrei din oraș: „Până la sosirea evreilor, locotenent-colonelul Boulescu mi-a dat instrucțiuni de felul cum trebuie să se procedeze, și anume: evreii vor fi executați în grupuri de câte zece. Fiecăruia dintre ei să-i dau o lopată cu care să-și sape groapa, după care să comand «în genunchi», evreii fiind așezați cu fața către groapă. Totodată mi-a ordonat ca, la un semnal de fluier dat de mine, ostașii de sub comanda mea să deschidă focul. Acest ordin l-am executat întocmai... În timpul execuției, unul dintre evrei s-a întors cu fața către plutonul de execuție, dorind să privească moartea în față. Chestorul Agapie, care a observat acest lucru, s-a răstit la el, înjurându-l trivial și spunându-i să se întoarcă”⁹⁵.

Un masacru organizat în același fel a fost executat în satul Derineu din județul Orhei; 25 de evrei au fost duși spre un șanț antitanc; ei au fost așezați cu fața spre șanț și împușcați, fiecare de câte un jandarm din spatele lui⁹⁶. În satul General Poetaș din Basarabia, jandarmii au escortat zece evrei spre locul de execuție, la doi kilometri de sat. Aici au fost predați altei grupe de jandarmi, care i-a dus spre șanț și i-a împușcat⁹⁷. La Bravicea, comandantul secției, Ioan Stoenescu, a organizat ad-hoc un pluton de execuție format din plutonieri; el a ordonat comandanților posturilor subordonate să se prezinte imediat „pentru a lua parte la executarea prin împușcare a unui grup de evrei în număr de 40”⁹⁸.

Metodele de omor improvizate sau organizate, precum și cele care vor fi dezbătute în continuare, au fost eficiente. Comandantul legiunii Orhei a reușit să exterminare „întreaga populație evreiască a județului Orhei”⁹⁹. El l-a împuternicit chiar pe unul dintre comandanții de secții să controleze îndeplinirea în întregime a tuturor ordinelor privind exterminarea evreilor. În locurile în care evreii nu fuseseră încă exterminați, el a atras atenția asupra faptului că maiorul Filip Bechi veghează și, acolo unde constată slăbiciune din partea subofițerilor, intervine și pedepsește¹⁰⁰. Jandarmii au pus în aplicare, cu strictețe, instrucțiunile primite în armată în legătură cu deschiderea focului și au adoptat comenzi, folosindu-se de ordine cod, în scopurile lor. De pildă, comanda „avion inamic”, care însemna culcarea imediată la pământ, a fost aleasă ca semnal convenit pentru împușcarea de grupe mici de evrei, care, la auzul comenzii, se grăbeau să se întindă pe jos¹⁰¹. Lucrurile se complicau dacă se aflau acolo femei care nu cunoșteau terminologia militară. Printre metodele de omor poate fi inclusă și înscenarea unui atac inamic asupra însoțitorilor. Unul dintre jandarmi striga „atac al inamicului”, și toți deschideau foc asupra evreilor uluiți¹⁰². Opt evrei au fost uciși în felul acesta la Sărățeni. Uneori jandarmii deschideau foc asupra evreilor în timpul marșului¹⁰³. Sute de evrei au fost uciși astfel, în grupuri mici.

Comandantul postului din Biești a sfătuit un grup de șase femei, trei bărbați și un copil, pe care îi însoțea în afara satului, „să se odihnească pentru că drumul până la Orhei e lung” și a strigat jandarmilor săi: „trageți, băieți!”¹⁰⁴.

Dumitru Gavrilă, șeful secției locale de jandarmi din Cinesăuți, împreună cu câțiva dintre oameni săi, a escortat, un grup de 27 de evrei la marginea satului și le-a spus să se așeze și să se odihnească și, în același timp, a ordonat jandarmilor să tragă în ei. După execuție, a controlat personal victimele și a tras cu revolverul în cei care mai răsufiau¹⁰⁵.

⁹⁵ Rechizitoriu de urmărire împotriva lui M. Boulescu, comandantul legiunii Bălți a jandarmeriei, și a unor ofițeri acuzați de colaborare cu unități SS în omorarea a treizeci de intelectuali evrei din Bălți, de organizarea omorării a optzeci de evrei și înțemeierea lagărului Răuțel.

⁹⁶ Ordin de arestare împotriva lui Eftimie, p. 447.

⁹⁷ Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaș, p. 342.

⁹⁸ Rechizitoriu de urmărire împotriva a 19 comandanți, p. 207.

⁹⁹ *Idem, Idem.*

¹⁰⁰ *Idem.*

¹⁰¹ Ordin de arestare a căpitanului de jandarmerie I. Adamovici, a unor subofițeri, sergenți, comandanți de plutoane și posturi în legiunea Orhei a jandarmeriei, în număr total de 37, acuzați de executarea ordinelor de exterminare a evreilor în sate și pentru inventarea de metode de omor. (Ordin de arestare împotriva lui Adamovici).

¹⁰² Ordin de arestare împotriva lui Popoiu și Adamovici, p. 470.

¹⁰³ *Idem*, p. 467.

¹⁰⁴ Ordin de arestare împotriva lui Adamovici, p. 513.

¹⁰⁵ Al doilea ordin de arestare împotriva lui Popoiu, p. 497.

Repezițiunea cu care au acționat jandarmii pentru uciderea evreilor a creat unele probleme. În câteva cazuri, din cauza retragerii temporare a armatei române, frontul s-a apropiat rapid de un sat în care jandarmii apucaseră să sosească. Astfel, la Horodiștea, șeful local s-a abținut să continue asasinarea evreilor găsiți acolo (șapte la număr), de teamă că împușcăturile vor atrage atenția forțelor inamice din împrejurimi; de aceea i-a transferat la Minceni și acolo au fost imediat împușcați¹⁰⁶. Din același motiv au fost transferați 15 evrei din Susleni, pe Nistru, la Vrapova. Dacă unii executau doar ordine, alții au găsit ocazia să manifeste exces de zel. Șeful postului din Negureni a prins 16 evrei, a ales o pivniță și i-a dus să-i împuște acolo, unul după altul. Doi plutonieri din satul vecin au venit să-l ajute „pentru a se amuza”¹⁰⁷. Șeful postului Alcedar a strangulat cu propriile-i mâini un evreu, deoarece a crezut că focuri de armă fac prea mult zgomot¹⁰⁸.

Firește, nu toți jandarmii se bucurau să ucidă. Șefi de post transferau uneori evrei din zona lor de autoritate, în speranța că alții vor face munca murdară. Cel mai grăitor caz, în acest sens, este cel al comandantului postului Tarșova, Constantin Bădiu, implicat în uciderea evreilor din Negureni și în uciderea a doi evrei la Alcedar.

El a găsit în satul lui doi tineri evrei și i-a trimis la comandantul de la Alcedar, iar acesta i-a trimis înapoi. Atunci Bădiu i-a predat sergentului elev Diaconu Petre și i-a spus: „fă ce vrei cu ei, Dumnezeu să vă ierte”. Cei doi tineri, de 17-18 ani, care au înțeles că soarta lor este pecetluită, l-au implorat pe Diaconu să-i lase în viață, și el le-a răspuns: „Dumnezeu să vă ierte”, după care i-a împușcat¹⁰⁹. Nu toți evreii au fost uciși pe loc. Câțiva, mai ales meșteșugari care erau de folos jandarmilor, au mai rămas în viață câteva luni. În casa locotenent-colonelului Nicolae Caracaș din Chișinău au lucrat câțiva blănari evrei care au fost luați din ghetoul orașului, pentru recondiționarea și ajustarea unor haine de blană furate de la evreii din același ghetou; după ce au terminat munca și ei au fost împușcați sau deportați¹¹⁰.

Meșteșugari evrei au fost folosiți în orașele din Basarabia și la Cernăuți, după exterminarea și deportarea majorității evreilor din regiune. Evreii din Banila pe Siret și din Seletin din Bucovina, sosiți la Hotin în octombrie 1941, au găsit acolo 24 de evrei din târg, meșteșugari care nu fuseseră încă trimiși la moarte, întrucât populația locală și autoritățile aveau nevoie de ei.

Îngroparea

Cea mai dificilă problemă pentru jandarmi o constituia nu execuția în sine, considerată ca o muncă „curată”, ci îngroparea victimelor¹¹¹. Îmbrăcați în uniforme fără cusur, împodobiți cu vipușcă albă și încălțați cu cizme înalte lustruite oglindă, jandarmii făceau totul pentru a nu-și murdări mâinile, uniformele și cizmele.

În raportul anexat la primele cinci rapoarte ale *Einsatzgruppe D* trimise către Ribbentrop, la 30 octombrie 1941, comandantul poliției de siguranță SD relatează:

„Modul în care românii se comportă cu evreii este complet lipsit de metodă. Nu aș avea nimic de reproșat numeroaselor execuții dacă pregătirile tehnice și execuțiile ar fi suficient de corecte. În general, românii lasă cadavrele celor uciși pe locul în care au fost împușcați, fără să le îngroape. Unitățile *Einsatzgruppe kommando* au dat dispoziții poliției românești să acționeze într-o formă mai metodică în această chestiune”¹¹².

Membri ai SS și ai unităților *Sonderkommando R* (ale germanilor localnici din Transnistria) și câțiva ofițeri din *Wehrmacht* au protestat împotriva a ceea ce ei considerau, în aceste cazuri, lipsă de „perspectivă de lungă durată”. Metoda de a-i sili pe evrei să-și sape

¹⁰⁶ Ordin de arestare împotriva lui Adamovici, p. 513.

¹⁰⁷ Ordin de arestare împotriva lui Popoiu și Adamovici, p. 463.

¹⁰⁸ *Idem*, p. 464.

¹⁰⁹ *Idem*, p. 465.

¹¹⁰ Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaș, p. 336.

¹¹¹ Rechizitoriu de urmărire împotriva a 19 comandanți, p. 112. În ziua sosirii lor la Chiperceni, jandarmii i-au arestat pe evreii satului, în număr de douăzeci și, după câteva ore, i-au împușcat. Cadavrele au fost lăsate la marginea satului fără a fi îngropate (al doilea ordin de arestare împotriva căpitanului Popoiu, p. 498).

¹¹² Documentele de la Nürnberg NO - 2651. Căpitanul Popoiu a găsit pe moșia lui o familie de evrei de trei persoane. El a ordonat comandantului jandarmeriei locale să-i execute și cele trei victime au fost îngropate de țărani departe de moșie (al doilea ordin de arestare împotriva lui Popoiu, p. 499).

singuri gropile nu a fost adoptată de toți. Uneori se practica și execuția prin înșelăciune sau execuția rapidă; atunci nu mai exista posibilitatea de a ordona victimelor să-și sape singure gropile.

Deseori jandarmii s-au folosit de șanțurile (antitanc și altele) săpate încă sub regimul sovietic. După prăbușirea celor împușcați în șanț, jandarmii îi sileau pe săteni să acopere cadavrele cu pământ, apoi se aducea o altă grupă de victime.

Deseori evreii erau împușcați în vii (de care Basarabia este plină), și cadavrele erau lăsate acolo; ucigașii presupuneau că proprietarii vor îngropa morții¹¹³.

În vara anului 1941 se puteau vedea pe drumurile și pe câmpiile din Basarabia evrei pășind în rând, însoțiți de jandarmi și, după ei, țărani și slujbași ai primăriilor cu cazmale și lopeți pe umeri, toți îndreptându-se spre terenurile de execuție. În majoritatea cazurilor, țăranii erau siliți numai la săparea gropilor sau la acoperirea cadavrelor, așa cum s-a întâmplat la Ghirovan-Orhei după ce jandarmii au împușcat 16 copii și femei¹¹⁴. Țăranii erau mobilizați de jandarmi (care aveau competența s-o facă) iar slujbașii de rând erau trimiși de primarii satelor, așa cum s-a întâmplat la Bravicea¹¹⁵. Acești cetățeni se întorceau de la misiunile lor cu haine ale victimelor și cu alte lucruri de valoare mică; obiectele de valoare și banii le luau jandarmii¹¹⁶.

Deseori jandarmii se îmbătau și chefuiu toată noaptea după o asemenea „zi de muncă”. În satul Grigorefca jandarmii și-au permis o noapte de chef, după ce au ucis 60 de bărbați evrei și înainte de a începe lichidarea altor 140, a doua zi; câțiva dintre camarazi au rămas pe câmpul de execuție pentru „a păzi cadavrele”¹¹⁷.

Este cazul să subliniem încă două situații: folosirea de arme sovietice capturate și înecări în masă. Jandarmii și îndeosebi micii comandanți s-au folosit deseori de arme sovietice capturate în lupte; și există dovezi că folosirea lor nu a fost întâmplătoare¹¹⁸. Uneori armele și munițiile au fost aduse în mod special de la sediul legiunii, așa cum s-a întâmplat la Grigorefca și la Vaplova¹¹⁹.

Cât privește înecul, râurile Prut și Răuț și, îndeosebi, fluviul Nistru, erau locuri preferate ale jandarmilor și chiar ale unor unități militare române și germane. Primele 300 de victime evreiești din Storojineț au fost împinse de către jandarmi în apele Nistrului și au fost împușcate; alți șizeci au reușit să înoate până pe celălalt mal și să se salveze¹²⁰. La 6 august, jandarmi din compania 23 poliție au împușcat 200 de evrei și le-au aruncat cadavrele în Nistru¹²¹. Militari germani din *Einsatzgruppe D*. au tras, în ziua de 17 august, pe malul Nistrului, în 800 de evrei, care n-au fost în stare să traverseze fluviul și să se întoarcă în Basarabia, așa cum li s-a ordonat¹²². Cei ajunși la Nistru în 6 august au văzut cadavrele ultimelor victime plutind pe fluviu¹²³. Jandarmii care au acționat în nordul Bucovinei la începutul lunii iulie au aruncat evrei în Prut și au tras în ei, sau, invers, întâi i-au împușcat și apoi le-au aruncat cadavrele¹²⁴. În mod special oribile prin cruzimea lor au fost crimele comise de jandarmi răzleți. Ei au ucis evrei sau familii de evrei, găsite în sate. Nu era nici o

¹¹³ *Idem*.

¹¹⁴ Ordin de arestare împotriva lui Popoiu și Adamovici, p. 465.

¹¹⁵ Ordin de arestare împotriva lui Eftimie, p. 465.

¹¹⁶ Ordin de arestare împotriva lui Popoiu și Adamovici, p. 470.

¹¹⁷ Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaș, p. 341.

¹¹⁸ 500 de evrei au fost executați la Mărculești de către Mihăilescu folosind o „armă automată de producție rusească provenită din captură” (Rechizitoriu de urmărire împotriva executanților pogromului de la Iași, p. 410).

¹¹⁹ Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaș, p. 342; Rechizitoriu de urmărire împotriva a 19 comandanți, p. 208.

¹²⁰ Metoda de execuție obișnuită consta în împingerea evreilor în fluviu și împușcarea celor care încercau să ajungă înotând pe malul opus; majoritatea femeilor și copiilor, care nu știau să înoate, s-au înecat imediat (*Cartea Neagră*), III, acte 20-26, p. 65-70).

¹²¹ Raport de la Inspectoratul jandarmeriei din Chișinău către marele pretor cu privire la omorârea a două sute de evrei și aruncarea cadavrelor în Nistru, din: Ancel, *Documents*, V, nr. 35, p. 42. Armata a III-a a deschis o cercetare pentru a descoperi cine a fost responsabil pentru crimă. Doi supraviețuitori evrei au prezentat o descriere exactă a felului în care au fost înecate cadavrele în fluviu. *Cartea Neagră*, III, acte 23-24, p. 67-69.

¹²² *Idem*, p. 38.

¹²³ *Idem*, p. 82.

¹²⁴ Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaș, p. 341.

nevoie să-i înece; a fost doar expresia impulsurilor sadice ale ucigașilor sau a nevoii lor de a găsi noi metode deucidere¹²⁵.

Și jandarmii repartizați de-a lungul Nistrului și-au însușit soluția îneccării. Ei au folosit-o în a doua etapă a exterminării, când numărul evreilor s-a redus din ce în ce și jandarmii aveau mult timp liber. Uciderea unui evreu în apele fluviului simboliza, în ochii lor, lichidarea stăpânirii străine; era un fel de purificare fizică a țării de elementele străine din interior. Nu există o statistică a evreilor înecați în apele Nistrului, dar este sigur că numărul lor a depășit 20.000. În cele mai cunoscute cazuri au fost implicați cetățeni români ulterior judecați drept criminali de război în tribunalele din România. Un astfel de caz a fost Ion Foamete, șeful postului de jandarmi Zăhaicani, care împreună cu sergentul major de la același post, Dumitru Vijelie, au escortat la malul Nistrului o femeie cu doi copii de 13-14 ani. Erau singurii evrei prinși în raza acestui post; sub amenințarea armelor, Foamete și Vijelie i-au obligat pe cei trei să intre în apă.

Einsatzgruppe românească

Serviciul Special de Informațiuni (SSI) a înființat, la ordinul expres al lui Antonescu, cu puțin înainte de 21 iunie, un organ compus din cca. 160 de oameni, cu scopul „obținerii de informații pentru apărarea frontului armatei române față de spionaj, sabotaj și acțiuni teroriste”¹²⁶. Acest organ a primit denumirea de „Eșalon operativ” sau „Eșalon special”; el a aparținut Serviciului de Informațiuni, și se aseamănă, prin câteva din caracteristicile lui vizibile, cu unitățile *Einsatzgruppen* germane. Concepțiile rasiste și antisemite ale lui Antonescu nu erau identice cu cele ale lui Hitler. Mai mult decât atât, unitatea românească la care ne referim aici a fost organizată ad-hoc, în preajma invadării Uniunii Sovietice, iar personalul nu a fost ales și instruit cu meticulozitate. În același timp, nu putem să ignorăm sentimentele lor antisemite. Eșalonul operativ era împărțit (asemănător cu *Einsatzgruppe*) în unități mai mici denumite echipe¹²⁷. Chestiunea colaborării dintre *Einsatzgruppe* și „Eșalonul operativ” nu a fost încă suficient clarificată până în prezent. Comandantul direct al Eșalonului a fost Eugen Cristescu. La 18 iunie el și oamenii săi au plecat spre nordul Moldovei. Câteva zile mai târziu (înainte de 22 iunie), Cristescu a fost văzut la Statul Major al armatei române, la Piatra Neamț; acolo, se presupune că s-a întâlnit cu Ohlendorf (comandantul *Einsatzgruppe* D), dar nu există, în acest sens, nici o dovadă scrisă. Prima acțiune a Eșalonului a avut loc la Iași, în zilele de 29-30 iunie, cu sprijinul unităților armatei germane. Peste cincisprezece mii de evrei au fost uciși acolo.

De la Iași, Eșalonul a continuat, împreună cu Armata a IV-a română, spre Basarabia. La Chișinău a colaborat cu *Einsatzkommando* 11 b, la programul descris în rapoartele sale din 4 și 7 august¹²⁸. Fără îndoială că, din momentul în care Eșalonul și unitățile poliției românești au trecut Prutul, ele au colaborat cu unitățile *Einsatzkommando* și în majoritatea cazurilor au fost sub influența lor directă și au acționat sub îndrumarea lor.

Relațiile dintre diversele unități ale *Einsatzgruppe* D și armata română, jandarmeria, poliția și Eșalonul operativ erau departe de a fi ideale.

Germanii au fost mulțumiți doar atunci când românii au acționat după directivele lor. La Chișinău, de exemplu, s-a înființat un ghetou, după ce Antonescu și *Einsatzkommando* 11 a au ordonat comandantului militar român să facă acest lucru (raport din 4 august)¹²⁹. La Bălți, colaborarea dintre poliția românească și *Einsatzkommando* 10 a s-a bucurat de succes

¹²⁵ Comandantul stației Chițcani, Vasile Lungu, a apucat un evreu din satul lui, l-a legat și l-a dus la podul de peste râul Răuț; l-a aruncat peste parapet și l-a înecat. Claud Marin, comandantul stației din Modovate, a arestat șase evrei, i-a legat unul de altul și i-a dus la malul Nistrului. Acolo i-a predat lui Nicolae Capriceanu, soldat de sub comanda lui, și i-a ordonat să tragă în ei. „Capriceanu i-a dus pe evrei la malul fluviului și, împreună cu Ismane, țăran localnic, după un semn stabilit, i-a împins înspre fluviu, în așa fel încât au căzut imediat în apă. Cu scopul de a raporta comandantului său că i-a executat pe evrei prin împușcare și nu prin metoda sadică de înecare, a tras câteva gloanțe în aer” (Ordin de arestare împotriva lui Popoiu și Adamovici, p. 516).

¹²⁶ Mărturia lui Eugen Cristescu, fostul comandant al SSI, din: *Cartea Neagră*, II, p. 43, 51. *Einsatzgruppe* au fost constituite cu scopul de a asigura spatele unităților combatante și de a întări armata. Vezi Rechizitoriul de urmărire la Tribunalul din München împotriva unuia dintre comandanții *Einsatzgruppe* D, Paul Johannes Zapp. Din: AnceI, *Documents*, VI, nr. 47, p. 545.

¹²⁷ Mărturia lui Eugen Cristescu, *Idem*.

¹²⁸ Documentele de la Nürnberg, NO – 2851.

¹²⁹ *Idem*, NOKW – 3233, NO – 2952.

și, în raportul german din 29 iulie, se comunica faptul că poliția românească a acționat „după directivele oamenilor *kommandoului*”¹³⁰, în modul brutal în care s-a comportat față de evreii din oraș și din împrejurimi.

Dar, de fiecare dată când românii au acționat neplanificat, când n-au șters urmele execuțiilor de masă și au acționat prin jaf, viol sau împușcături pe străzi, când n-au îngropat cadavrele sau când au primit mită de la evrei, au provocat mânia naziștilor. Schimbările de scrisori, protestele și dispozițiile în această privință nu trebuie să-l inducă în eroare pe cititor; germanii erau furioși de lipsa de organizare și planificare și nu din cauza crimelor în sine. În scrisoarea din 14 iulie 1941, trimisă Statului Major al armatei române la ordinul generalului von Schobert, comandantul Armatei a 11-a, se protesta contra modului în care soldații români au omorât evrei lângă satul Taura, din județul Bălți. El a descris comportamentul unităților românești și a concluzionat că acestea au lovit în prestigiul armatei române și al armatei germane în ochii opiniei publice internaționale. În scrisoare el cerea să se ia măsuri pentru evitarea repetării unor cazuri de acest fel în viitor (este vorba de doi evrei care au reușit să fugă și despre cadavre care n-au fost îngropate)¹³¹.

Rapoartele trimise de diversele unități ale *Einsatzgruppe D* și cele ale *Feldgendarmarie* erau pline de informații cu privire la execuții și jafuri și despre modul de acțiune neorganizat al românilor. De fiecare dată când acțiuni de acest fel au fost întreprinse nu numai împotriva evreilor ci și împotriva ucrainenilor din Bucovina și Basarabia, germanii s-au grăbit să protesteze¹³². De asemenea, de fiecare dată când românii nu erau eficienți sau insuficient de duri în timpul tratamentului aplicat evreilor, germanii au protestat, exprimându-și nemulțumirea. În raportul din 11 iulie trimis de comandantul *Einsatzkommando 10 b*, au fost menționate furturile de la Fălești¹³³. În aceeași zi, *Einsatzkommando 10 b* mai aducea un argument: „măsurile luate împotriva evreilor până la intrarea *Einsatzkommando* erau lipsite de orice planificare”¹³⁴. În alt raport, din 14 august, Biroul Central de Securitate al Reichului (RSHA) sublinia că soluționarea problemei evreiești de către români în regiunea dintre Nistru și Nipru a fost dată pe mâini necorespunzătoare¹³⁵. Românii au ucis și au jefuit evrei fără ordine și fără metodă, și nu după metoda germană. De pildă, în raportul de la 10 iulie 1941, *Einsatzgruppe D* a dat următoarele dispoziții către *Einsatzkommando 10 b*: Trebuie continuată cu mai multă atenție tratarea problemei evreiești pe teritoriul românesc; noi trebuie să surprindem adunările evreiești și să demolăm conspirațiile lor, pentru a-i instiga pe români împotriva spionajului evreiesc și, în felul acesta, să avem posibilitatea să intervenim¹³⁶.

Date cu privire la exterminare în prima etapă

La 29 decembrie 1930, trăiau în Basarabia (inclusiv Hotin) 206.958 de evrei, și în Bucovina 107.975¹³⁷. În timpul regimului sovietic (iunie 1940 – iulie 1941), în Basarabia și nordul Bucovinei numărul lor a crescut, îndeosebi în marile orașe Chișinău și Cernăuți. La 1 septembrie 1941, armata română a organizat un recensământ special al populației în regiunile recucerite de la ruși¹³⁸. În urma acestui recensământ, autoritățile românești au remarcat: „La acea dată au trăit în cele două provincii 126.434 locuitori aparținând naționalității evreiești, parte din ei liberi și parte în lagăre”¹³⁹. Aceste date nu sunt precise și, paralel cu ele, există statistici secrete, din care rezultă că numărul de evrei a fost inițial mult mai mare. Mai presus de orice îndoială este că în decurs de un an majoritatea evreilor din Basarabia au dispărut și în

¹³⁰ *Idem*, NO – 2952.

¹³¹ *Cartea Neagră*, III, nr. 14, p. 55-56.

¹³² Documentele de la Nürnberg, NO – 2651, NO – 2934, NO – 2938, NO – 2949, NO – 2950.

¹³³ *Idem*, NO – 2934.

¹³⁴ *Idem, Idem*, precum și NO – 2939.

¹³⁵ *Idem*, NO – 4540; *Ereignismeldung Ud SSR*, NO – 52.

¹³⁶ Documentele de la Nürnberg, NOKW – 3453.

¹³⁷ „Buletinul Demografic al României”, anul V, no. 3, martie 1936, „al populației evreiești din România”, 1943, p. 25, 145; Copie în Ancel, *Documents*, I, nr. 45, p. 274-276, 305-322.

¹³⁸ *Die Bevölkerungszählung in Rumänien 1941*, Viena, 1943.

¹³⁹ I. Calafeteanu & M. Covaci, *Situation of the Jews in Bessarabia, Bukovina and „Transnistria” in the 1941-1944 Years*, Bucharest 1983, p. 8 (copia *Idem*, X, nr. 182, p. 487).

Bucovina au rămas circa 17.000 de evrei înainte de al doilea și ultimul val de deportare, din iunie 1942.

Numărul evreilor surghiuniți de către autoritățile sovietice înainte de izbucnirea războiului sau mobilizați în Armata Roșie sau care au fugit din fața trupelor românești și germane nu depășește 30.000-40.000.

Numărul evreilor în diverse județe

	JUDEȚUL	29.12.1930	1.9.1941	mai 1942
Bucovina	Cernăuți	51.681	49.497	16.794
	Câmpulung	7.748	6.572	76
	Rădăuți	11.397	6.494	72
	Storojineț	15.397	4.312	60
	Suceava	6.697	5.074	31
	Dorohoi	14.874	11.547	2.316
	TOTAL	107.975	83.497	19.349
Basarabia	Bălți	31.916	2.923	-
	Cahul	4.444	47	-
	Cetatea Albă	11.400	55	-
	Hotin	36.132	21.468	126
	Ismail (inclusiv Chilia)	6.433	1.389	1
	Lăpușna (inclusiv Chișinău)	50.603	10.311	100
	Orhei	19.566	360	-
	Soroca	29.510	36.014	-
	Tighina	16.954	58	-
	TOTAL	206.958	72.625	227
TOTAL GENERAL		314.933	156.122	19.576

Cu toate că presa românească n-a dezvăluit adevărul despre campania de exterminare¹⁴⁰, guvernatorul Basarabiei, generalul Voiculescu, a declarat la sfârșitul lui august 1941 – cu intenția de a-i impresiona pe români cu contribuția sa la „reconstrucția” Basarabiei – că a ordonat pregătirea unui recensământ general, adăugând: „problema evreiască a fost rezolvată în Basarabia. În satele basarabeane astăzi nu mai este nici un evreu iar în orașe, pentru evreii care au mai rămas, s-au înființat ghetouri”¹⁴¹.

¹⁴⁰ Statisticile pe care le-a pregătit departamentul de statistici al Centralei Evreilor pe baza datelor furnizate de către Institutul Central de Statistică prezintă un tablou exact al demografiei evreiești în cele două provincii. Vezi și *Die Bevölkerungszählung in Rumänien*; recensământul special al populației evreiești în provinciile Basarabia, Bucovina și județul Dorohoi, 1930-1942 (Anel, *Documents*, I, nr. 40, p. 324); *Cartea Neagră*, III, nr. 1, p. 41-42.

¹⁴¹ „Curentul”, 27.8.1941.